

BYLAE A: Oorspronklike teks

1 Se...ba...ta...kgo...mo!
 2 Mokgoši wa kgeiga bošego
 3 Batho ba phafoga ka go phapharega,
 4 Go sa tsebje hlago ya mokgoši;
 5 Ke kgu!! keu!!! phohlo!!!!
 6 Go befile...
 7 Go kwala phathaphatha ya maoto a bana,
 8 Le kiikii ya bagolo;
 9 Batho ba thulana ka dihlogo!
 10 Ba thulana le sa ga Mothei sephuthana!
 11 Sona le ba serwadi ba bolailwe.
 12 Ke nyaka-nyaka, ke mphere-hlakana;
 13 Rumo le bekema ngweding,
 14 Thoka e rothotha motho,
 15 Madi a tsuruma mo,
 16 Bjaša bo šweufatša mokgotha kowa!
 17 Go tsetla motho mo,
 18 Šakeng kowa, kgomo e a bokolela;
 19 Motho o re ke a tšhaba, a tšhabele lerumong.
 20 Sephiti-phiting se sebjalo motseng,
 21 Phalafala e a ila. Ba motse ba a ekwa
 22 Ba e šala morago, go ya mpeng ya thaba;
 23 Mafsika a tlošitšwe, legora la šuthišwa,
 24 Go tšwilwe seferong sa ka morago,
 25 Sona se diretšwego mehla e bjale;
 26 Ba motse ba tšwile ba gatana,
 27 Go rwelwe bana, go rwelwe mefagwana;
 28 Go tšwa basadi le bana pele,
 29 Gwa tšwa banenyana le bašimane;
 30 Morago go tla dikgekolo, le dikgalabje;
 31 Banna le masogana go rwelwe marumo;
 32 Dikgekolwana le kgalabjana tša boloko,
 33 Di belegwe ke banna ba tiilego:
 34 Gobane le ge di itšofaletše bjalo,
 35 Ke kgomo tša badimo, di a dišwa,

36 *****

1 Ngwedi o a ba bona ba ga Mokutu,
 2 Ngwedi o a ba bona bahlasedi ba motse.
 3 Bohle o ba bonegela tsela, batho le manaba a bona.
 4 Beng motse ba ile...
 5 Manaba le ona a ile...
 6 Gape gare tu...u...u...
 7 Šediwe, wena mokgalabje!!
 8 O a di tseba, wena, tše.
 9 Le tše bjalo ka tše, o a di tseba wena,
 10 O di tseba gabotse tše bjalo ka tše, le tšona tše!
 11 Fela ga o bolele...
 12 O di tseba go tloga mathomong, tšona tše;
 13 O be o le gona ge di thoma, tšona tše;
 14 Fela ga o bolele...

15 *****

16 Bjaka pele, a swara segwana a nwa!
 17 Bjaka ba gabo ge ba phasa badimo.
 18 Ge a gopola gore o kgopetše sešupo,
 19 A ba a bona motse moswana le wa gabo,
 20 Mmona-thaba e kago ya ga Mokutu,
 21 A boetša a tshwela meetse ale gona,
 22 A tshwela meetse gape gararo Thitikwaneng,
 23 A re: "Joo-nna-nna-we..."
 24 Badimo bešo ba ga seetšwana,
 25 Ba ga- "pudi-ka-tswalwa-lehlaba-letšatši,
 26 La re le sekama ya ba ke a fula"
 27 Ke ra lena ka moka nke le nthuše,
 28 Nna ke gôna badimong mo?
 29 Le ntlišitše Bokgalaka na?
 30 Motse wa gona nka o swana le wa gešo?
 31 Thaba ya ntshe e a swana le ya gešo
 32 Bjale ge thaba le motse wa yona mo,
 33 Di swana le thaba le motse wa ga Mokutu,
 34 Ba kae ba mo ba go swana le ba ga Mokutu?
 35 Mogopolo wa ka o ya dikadika,
 36 Mmele wa ka o ya tekateka,
 37 Tsebe ya ka e ya lomaloma,
 38 Mahlo a ka a' tima-tima,

1 Hlogo ya ka e a dmaduma;
 2 Mpontšheng sešupo ke a le kgopela hle,
 3 Mpontšheng; le mpotšeng mo ke bego gona.
 4 Ntlišeng hlaloganyo ke lemoge,
 5 Mpheng maatla mešifeng ke emelele...!"
 6 A leka go ema gape MmaMorati,
 7 A tlišetša a ba a ema!!
 8 Le ge mmele wa gwe o tekateka,
 9 Le ge hlogo ya gwe e dmaduma,
 10 A kwetlakwetlela morakwaneng,
 11 A fihla a ithekga ka ona;
 12 A ithekga ka ona a lebelela thaba;
 13 Ya ka mogopolo wa gwe o a bolela:
 14 "Wena o thaba ya ga Mokutu,
 15 Mpotše, na ke kae mo? Bešo ba kae?
 16 Basadibagolo ba gešo ba kae?
 17 Ba kae bommakgoši w'a Mokutu..."
 18 Mogopolo' a ka o a boa...
 19 Ntlokolo ya mošate thabeng,
 20 A e bona gabotse bjale;
 21 O e nametše malobanyana
 22 O yo laela kgoši le Bakgomana ba gwe,
 23 O yo laela kgoši go yo tsena ntlong,
 24 Kgoši ya go biletša kgaufsi ga yona,
 25 Ya go fa pheta wa e apara molaleng..."
 26 A iphophola MmaMorati ge go tia kgopolo ye;
 27 Ka nnete molaleng wa motswalakgoši w'a
 28 Mokutu,
 29 o na le pheta ye kgahlogo ka bothakga bja
 30 yona...
 31 Monagano wa gwe a ka o ya gola bjale:
 32 "E, wena o motswalakgoši w'a Mokutu
 33 O hlabetšwe nku le pudi wena MmaMorati,
 34 Ka moswana le ka madi a tsona
 35 Basadi ba go lokišetša bolao,
 36 Ba go kgopelela mahlogonolo badimong b'a
 37 Mokutu
 38 Wa tsena boithsebong wena MmaMorati,
 39 Boitshebong bja thari y'a Mokutu.
 40 Methapa le yohle pepi y'a Mokutu,
 41 Go kganyogwa wena, go bolelwa wena,
 42 Go thwe: "Ke motswalakgoši ya gešo MmaMorati,
 43 Ngwanagwe, ke ngwana dithokgolo..."
 44 E, ngwetši ya mošate,
 45 "Wa fiwa ngwana..." Bjale, ... bjale.

1 Monagano wa palelwa go ya pele...
 2 A bula gape mahlo a bona..!
 3 Dintlo di sekame,
 4 Maboto a wele,
 5 Malapa a phušutšwe,
 6 Merako e sekame..
 7 A gopola badimo gape,
 8 A ba gopola badimo ba gabo:
 9 "Mpontšheng sešupo badimo bešo,
 10 Sešupo sa gore le a mpona, le a nkwa
 11 Ge le sa mpontšhe
 12 Nka ya kae?
 13 Ke yo dirang?
 14 Ke ye le mang?
 15 Ke ye bjang?
 16 Ke ye neng?"
 17 Gatee fela mmele wa gwe wa re tšidi!!
 18 Pelo ya gwe ya re tu...
 19 A emiša hlogo, bjaka phuti,
 20 Ge e be e re e a potuma,
 21 Ya kwa dikotana di thokgega,
 22 Goba ya kwa swahlaswahla mahlareng a omilego,
 23 E ke ke tau ge e nanaretša.
 24 Bjale ke la bobedi... na e ka ba...?
 25 A emelela mosadiabatho,
 26 Ditsebe di eme, di fohlilwe.
 27 A tšwa ka phakišonyana MmaMorati,
 28 A lebetše le bohloko bja mešifa ya gwe;
 29 A lebile mo e keng o se kwele gona;
 30 A ya pele bjale a sepela ka hloko;
 31 A sepela a lebile thaba,
 32 A gata ka go nanya,
 33 Bjaka mošimane a gapa ntšhare.
 34 A tšama a ema a thaetša,
 35 A iša hlogo ka mo a e iše ka kowa;
 36 Bjale a ya... a ya... a... ngwee.
 37 A re phurr!!... a fofela pejana,
 38 A leba lefsika thabeng,
 39 Fsika le e ke ke setswalelo!
 40 A le swaraswara ga boletiana,
 41 E ke wa le kgopela,
 42 Gobane o se kwele,
 43 O se kwele sa mosatšofihla,
 44 Mosatšofihl'a thari ya otopedi;
 45 Sekaleru... tšatši le tšhubile gohle;

1 A se kwa gabosele moadiabatho!
 2 A šuthela lefsika ge a le lekotše gape;
 3 A bea kgara a re o a le kgarametša;
 4 A iša ka mo, a iša ka kowa, ya ba lefela;
 5 A ba a nyaka go se khumula,
 6 Pelo ya gwe e ba bohlokwana.
 7 A ba a lomantšha meno MmaMorati,
 8 A lomantšha a re o rapa maatla ka moka
 9 A re o rapa maatla go bula setswalelo,
 10 Gobane o sa tšwa boitshebong bja basadi;
 11 Sellwana sa ngwana se sepediša madi a gwe,
 12 Pelo e llele go mo khuparetša sehubeng sa gwe.
 13 A retologa ge a bona a šitwa MmaMorati,
 14 A retologa a leba motseng,
 15 A tšama a loma lepena la molomo,
 16 A loma la ka fase ka meno a ka godimo,
 17 A le loma, a tshwenyega monaganong,
 18 A tsoma tsela yeo a ka bulago lefsika,
 19 Fsika le fihlilego sellwana sa ngwana;
 20 Le ge a b'a sa nagane gore na ke mohlolo mang
 21 Ngwana a ila ka maleng a thaba.
 22 A loma lepena la nyaka le tšwa madi,
 23 A duma go hwetša maano a thušo;
 24 A ba a bolela ka molomo ka maatla:
 25 "Badimo bešo le se ntlogele hle,
 26 Ake le se ntlogele; ke gakanegile..."
 27 Le ditopo tše lego moo di sa mo tšhoše,
 28 A lebelela ka mo le ka mo,
 29 A kwele motho a tsetla.
 30 A le bona letsogo le hlagile matswikeng,
 31 Tsogo la motho mafswikeng a morako;
 32 A le leba, le phutha le phutholla menwana,
 33 Gatee a kitimela go lona,
 34 A thoma go tloša mafsika,
 35 A tloša le mobu moo.
 36 A ba a epolla motho.
 37 A mo hlohlora, a mo phumula,
 38 A mo gogela thokwana;
 39 A mo fahlolla mahlo ka leleme,
 40 A ba a gomela lapeng la bo segwaneng
 41 A tla le meetse, a tšama a bolela,
 42 A bolela ka pelo, a re go badimo:

1 "Mo feng maatla a nthuše... hle,
 2 Ke mo thušitše, badimo bešo, mo feng maatla;
 3 Badimo bešo, fang monna yola maatla hle...,
 4 A nthuše go ribolla fsika lela!!"
 5 A tšama a rialo gantši MmaMorati,
 6 A tšama a kgopelela monna yola maatla,
 7 A kgopela gore ba bule lefsika,
 8 Sello sa ngwana se mo tsene pelong;
 9 Bjaka kgomo e tšwa phulong e garihla,
 10 Go lla tlhako mmileng e rwele dinaka,
 11 Mokaka o šiisa, matswele a rothiša lebese,
 12 E bokolela fase e gopotše naman'a yona.
 13 "...Efang motho yo maatla... hle!
 14 Ke mo thušitše. Badimo bešo, mo feng maatla:
 15 Badimo bešo, fang motho yo maatla,
 16 A nthuše go ribolla fsika lela...!"
 17 A fele a rialo MmaMorati ka pelo,
 18 Motswetši a hlologelwa go bona ngwana;
 19 Maabane boitshebong bja ba ga Mokutu
 20 A sa ka a bona, le go kwa lesea.
 21 Ge a thuša segobadi sa batho,
 22 A nagana fela ka monagano wa motshego,
 23 A nagana go khutšiša takatšo ya moya wa
 24 setswetši
 25 Yeo maabane a e timilwego yona.
 26 A fihla a nweša segobadi meetse,
 27 A dira ka mahlahla gore monna a tsoge,
 28 Monna a tsoge ka pela a y'o mo thuša,
 29 A y'o mo thuša go phološa ngwana.
 30 Monna a rurugile, go welwa ke mafsika,
 31 A bolella fase ka boima le ka bohloko.
 32 A re: "O mang wena mosadi towe...
 33 ...O mang, mahlo a ka ga bone botse...?"
 34 "Ke nna MmaMorati, ke go kgopela thušo!"
 35 Sa fetola segobadi se bolela ka boima,
 36 Se lapile, se tennwe, se fela se fegelwa:
 37 ... Maabane e le tšatši le legolo,
 38 Tšatši le golo go ba ga Mokutu,
 39 Re beile fase dithokgolo,
 40 Le medimo e lesitšwe,
 41 Go ladišwe le di-dira-mešito ya bošego
 42 Di bina bošego di hloka maina
 43 Mahlahla a dingaka le baloi.
 44 Go homoditšwe mašata ohle-ohle,
 45 Gore ngwan' a kgoši ya ga Mokutu

1 A hlage go se ne sefifi,
 2 A tswalelwe bothakgeng;
 3 Gore mahlajana le tsebonyana tša motho
 4 Tše di mo thušago boforeng le tšhebafong
 5 Di se ke tša gakantšha mpho ya badimo
 6 Gwa re kgalabje-kgalabje tša Bokgalaka,
 7 Di se galefele godimo ka kotlo-di-mello;
 8 Bošego go homotšwe bjalo
 9 Mokgoši wa lla...!
 10 Rena re patlame fela malaong,
 11 Re letile sešupo sa go tla ga ngwana,
 12 Go tia ga dilwana tša badimo;
 13 Le ge e ke dipelo di a belaela,
 14 Ra gopola e ke badimo ka kgonthe lehono,
 15 Ba tlišitše mpho ka bobona.
 16 Bjale ge mokgoši o kgeila motse,
 17 Ge o tsoša Mokutu a gona ka khutšo,
 18 Nna Letlakaduma, moswari wa marumo,
 19 Moswari wa tsaka-kgolo ya kgoši,
 20 Ka hloma e ke ke tsebišo ya sea la mošate;
 21 Fela sello a tšhošwa ke sa Tshehlana,
 22 Ka tsoga go no hlola šakeng fela,
 23 Kganthe ba tseba ntlo ya ka bahlakodi ba!
 24 Ba e kgekgetha ka welwa ke maboto,
 25 Mafsika a nkgatella mo o nkhweditšego.
 26 A gatella nna Letlakaduma, "nonyan' a
 27 Bokgalaka,
 28 Nonyan'a maphego a tshipi,
 29 Nkile ka hlaba morw'a Thakapedi hlogo,
 30 Ka hlaba le tšeo a bego a di nagana!!!
 31 Bjale go fedile; Ke a ya"
 32 MmaMorati a kwatame fase ka dikhuru,
 33 A thaeditše ka hloko le setu,
 34 A bile a lebetše go se nene kgopolo,
 35 A lebetše kgopolo ya sellwana lefsikeng;
 36 Gobane a mo tseba gabotse monna yo.
 37 Gobane monna yo e le malom'agwe,
 38 Gobane a ratile go kwa tša maabane ditaba.
 39 Taba tša maabane tše bego di mo tlabana.
 40 A bolela a itebetše bohloko bja gwe,
 41 A kwela malom'agwe bohloko:
 42 "...Jonna... we... malome re tlo reng,
 43 Re tlo reng, batho ba jelwe keng?"
 44 A fetola Nonyan'a Bokgalaka a re:
 45 "Ke gobetše, motlogolo, ke gobetše gagolo,

1 Ke gobetše mmeleng le pelong.
 2 Merako e nkgatlile mmele ohle,
 3 Le hlogo ye ya ka e ka se loke;
 4 E ka se loke le mohla motee.
 5 Ke le mohlakomedi wa marumo a Mokutu,
 6 Ka holega go tšhireletša thaba y'a Mokutu,
 7 Ke dutše ke le maphego a tshipi, ka hlolega,
 8 Go khupetša motse ka maphego a ka.
 9 Tsaka ya legadima la badimo ba Bokgalaka
 10 Lefsika-tshipi-se-tološwa-ke-tladi,
 11 E le gore tša ga Mokutu dikgoši
 12 Di reme mpheng wa mohwiliri wa thaba,
 13 Di lomege tsaka se-betlwa-ke-badimo!
 14 Ke robetše ka yona bjaka mehleng;
 15 Motse wa welwa ke tša bošego dira.
 16 Bjale ke a felela...
 17 Gape ge motse o hlasetšwe ka tsela ye
 18 Ke dihlong tše dikgolo go nna,
 19 Bophelo ga bo sa nkgahla ka selo,
 20 Nako e tlile ya go bofa thwalwana tša ka,
 21 Ke tsene tsela-telele e yago Bokgalaka;
 22 Ge badimo ba mpefetše ga go molato,
 23 Ga go selo le ge di ka mpona phošo,
 24 Ke tia no dira ka mo ba ntaelago.
 25 Go phela gona go mpheletše...
 26 A botšiša MmaMorati gore yena ke mang,
 27 Ge MmaMorati a mmotša a otlologa,
 28 A leka go bula mahlo a gwe a sa kgolwe;
 29 A kgotsa gagolo, letlakaduma...!!!
 30 A makala seatla se le molomong,
 31 Nako ye telele a ntše a re "Jo.. Jo... Jo...
 32 Jo!!!!"
 33 MmaMorati a tlelwa ke mogopolo wa ngwana!
 34 A bolela ka sellwana sa ngwana thabeng.
 35 A ba a namela thaba MmaMorati
 36 A namela'thaba a yo tsoma serokolo,
 37 Go tlo fa Letlaka, nonyan'a Bokgalaka.
 38 A re go se kgera, a re feu ka borokwana.
 39 MmaMorati ka pelo bohlokwana a sepela,
 40 A sepela a ya thoko ya thaba,
 41 Mo a kwelego sello sa lesea gona.
 42 A tshwenyega go se sa le modungwana gona
 43 A gopola Letlaka, a boela morago.
 44 Ge a fihla ya ba Letlaka o a tsoga
 45 Letlaka a re: "Nkiše lefsikeng la ngwana".

1 A thaba gagolo MmaMorati
 2 Badimo ba nkarabile, ba nkwele.
 3 Ba nkwele ge ke ba kgopela ke re:
 4 Efang motho yo maatla hle!
 5 Badimo bešo fang motho yo maatla.
 6 Mo feng maatla, badimo bešo, ke mo thušitše
 7 Le yena a nthuše go ribolla fsika ,
 8 A kukakuka Letlakaduma,
 9 E ke o a mo gogoiša...
 10 Ge ba fihla lefsikeng, ba se kwa sa lesea sellwana,
 11 Bjale se le fasenyana e ke se a felela.
 12 Letlaka a makatša MmaMorati.
 13 A re mosadi a yo mo tšeela lepe sa gwe.
 14 MmaMorati ge a boa le sona,
 15 A tsenya bogale bja sona gar'a mafsika,
 16 A laela mosadi gore ba goge ka bobedi.
 17 Gatee lefsika la boela morago!
 18 MmaMorati a itahlela ka gare!
 19 A topa lesea le ntše le ragaraga
 20 A le topa sehubeng sa mosadi e mongwe,
 21 Le phuthetšwe ka mekgopšhana!!!
 22 A topa ngwana ka lephakuphaku,
 23 A phakiša a mmea sehubeng sa gagwe.
 24 Bjaka ngwanenyana a tšeela thak 'e nnyane,
 25 Sa gwe se bego se swerwe ke yoo.
 26 Ngwana go bonala bokgatha bo le gona;
 27 A swarelela MmaMorati ka mafolofolo,
 28 A fonafona kgareng ya MmaMorati ka thabo,
 29 Bjaka bana ba hlakana le bomm' a bona.
 30 Ge a re o tšwela ka ntle mosadi,
 31 A gopola mmago ngwano yoo,
 32 A robetše a rile tu
 33 A phakiša a boela morago go mo hlola,
 34 A hwetša molomo o lekella a homotše,
 35 A tonya, a iketše Bokgalaka, Boyobosaboe!
 36 A šetše a omeletše a homoletše ruri.
 37 Ge a mo lebelela a mo lemoga,
 38 A re "Joo.... ke MmaMothei...",
 39 Ge a sa eme a šetše a nyako tšhoga,
 40 Ngwana a re: ngwe.. e...e...e...
 41 Sello sa ngwana sa tlala motse;
 42 Sa tlala motse wa ga Mokutu;
 43 Sa tsena ka dintlong le ge di wele;
 44 Sa phatlalala le malapa a phušugile;
 45 Sa tlola merakwana le magor' a motse;

1 Sa fofa ka godimo ga dithitikwane ka moka;
 2 Sa namela thaba ya ga Mokutu godimo,
 3 Le dipela di dutše di ôrêla mahlane,
 4 Godimodimo tlapeng la dipela.
 5 Di duletše monate wa letšatši mosegare
 6 Monate wa letšatši thabeng y'a Mokutu.
 7 Tša re ka pela phatlaladi!! dipela...
 8 Sellwana sa lesea la thari ya otopedi,
 9 Ke sekaleru tšatši le tšhubile gohle,
 10 Ke sekameetse-masehlana megolong ya banna,
 11 E le kgale ba phaitše letsholo le paletšwe.
 12 MmaMorati a mo tshwarela kgaufsi le pelo ya gwe,
 13 Pelo ya gwe e itia meropana fela,
 14 E ke ke kiba ya mphato wa Makgonatšohle,
 15 Wa thaka ya Moima. Ke mosese ke a šia,
 16 Ke šia go ja dimakhura nka tla ka kokomoga,
 17 Ka tia ka šitiša, le mašoboro go dula mošate.
 18 Pelo ya gwe ge e rothotha e itšalo,
 19 Phefšana ya lethabjana ya foka sehubeng sa gwe.
 20 Letlaka a leka go lebelela ka setu
 21 A kwišiša tšeo di diregago mo
 22 A botša MmaMorati gore a nyantšhe lesea,
 23 Ge MmaMorati a lefa letswele...
 24 Lesea la le wela godimo, la le hlaba ka nko.
 25 Lesea la le fonkotša bjale ka namane ya kgomo,
 26 Mm'a yona a boa mafulong a bjang-botala
 27 Thele e leketla matswele e ke menwana,
 28 Menwana ya motho a šupa mo noga e tshetšego
 29 tsela.
 30 Lesea la fonafona la ba la humana gona;
 31 La ikakatlelela ka menwana mesese,
 32 La hupa ka molomo, la nyanya...
 33 La nyanya lesea, la nyanya!
 34 La letša dinko, la ponya mahlo,
 35 La itshikinya go ipea gabotse atleng tša
 36 MmaMorati;
 37 La itshikinya go šuthela boruthong bja sefuba
 38 La nyanya lesea, la nyanya...!!
 39 E, lesea la nyanya - ka boiketlo le ka boitumelo.
 40 Ge dinko tša lona di tšwa maminyana,
 41 MmaMorati a re ka menwana ya gwe a
 42 pinyeletša,
 43 A pinyeletša dinkwana, mamila a tšwa,
 44 A phumula gabotse MmaMorati,

1 A phumula gabotse ka mosesa wa gwe.
 2 Gobane ruri ge go e sebeapelo sa Bakgalaka,
 3 Sebeapelo se le diatleng tšago, mosadi,
 4 Maabane o letše o tsene boitshepong
 5 O sa ka wa se mosadi!!!
 6 Na o ka šišinywa eng...?
 7 Na o ka se tšhaba eng mosadi?
 8 Dilwana tša Bakgalaka bagolo di a dišwa
 9 Na o ka tla wa ya kae ge phiri e go tšea,
 10 Gona sa go fiwa ke Bakgalaka se ithetelwa!!!
 11 A mo swara MmaMorati, a mo swara gabotse!
 12 A mo swara gabotse ka lethabjana,
 13 Ka tokologwana ya moya,
 14 Tokologwana ya moya le ya mmele
 15 Letlaka a tlabega ge a bona taba tše.
 16 "Ngwana yo na ke o bjang?
 17 Mmagwe o tšidifetše ka lefarung,
 18 Gona re tseba le lesele le kgona go kgetha mm'a,
 19 lona.
 20 Yo ke ngwana o bjang o sa tsebego,
 21 Gore yo ga se mmagwe!!!"
 22 Letlaka a lebelela ngwana a makala.
 23 Gore MmaMothei le ngwanagwe
 24 A ka išwa bjang farung la dithokgolo?
 25 Faru la thokgolo tša ga Mokutu.
 26 A lemoga gore Lesele le a le bonago mo
 27 E ka se be la ga Mothei...
 28 Go ba tliša mo phihlong ye ya dikoma,
 29 Ke go khutiša fela ngwan'a mošate,
 30 Go khutiša ngwan'a thokgolo tša, ga Mokutu.
 31 Mogopolo wa gwe wa fetla taba ye.
 32 Ge ngwana yo a mama senubeng se,
 33 Ge pelo ya gwe e lokologile,
 34 Ge menwanyana ya gwe e phuthletše ruri,
 35 Ge a fonkotša letswele ka tlwaelo e tsebjago,
 36 Ge a tswinya-tswinya a sa llele ka ntle,
 37 Ge tšohle a dirago e le tša mehla,
 38 Tša mehla a tlwaelo bjaneng;

1 E, ruri ge tšohle a dira ka moo go tsebjago,
 2 Ngwana yo ga se ngwan'a MmaMothei,
 3 Ngwana yo ke ngwan'a Mokutu,
 4 Ke ngwan'a diphirikgolo tša koma y'a Mokutu,
 5 Ke yena yo a laditšego banna bošego,
 6 A ba robatša le marumo a bona bošego,
 7 Ba hloka le temogo ya madimabe a tlogo,
 8 Bongaka bja bona bja hloka tsebo,
 9 Bja hloka temogo ya mesebelele e tlogo.
 10 Na e ka ba mangaka mangwe a tšhabile go
 11 bolela?
 12 Na e ka ba mengwe mekome dilo tše e di bone?
 13 Na e ka ba tšhabo ya go swabiša Mokutu,
 14 Mokutu a se tsebe tše kgolo tše tlogo;
 15 Na e ka ba ba tsebile ruri?
 16 Ba tsebile go tla ga manaba?
 17 Ge ba be ba tla motseng wa tlogolo,
 18 Ba tla go wa tlogolo tša Bakgalaka,
 19 Tlogolo tša Bakgalaka ba Bokgalaka
 20 Bana ba ga Mokutu...,
 21 Ngwana yo ke wa bona.
 22 A di tseba tše Letlaka!
 23 A di tseba a sa botšwa ke motho.
 24 Ka bogolo bja mengwaga le tlalo ya temogo,
 25 Ka bohloko bja pelo le phokolo ya mmele,
 26 Ka go hlompha badimo, le ka rato la botswadi;
 27 A di tseba tše Letlakaduma,
 28 A di tseba a sa botšwa ke motho.
 29 A tseba sephiri sa bophelo,
 30 A tseba kgopa, a tseba khudu,
 31 A tseba khunkhwane, a tseba hlong,
 32 Dilwana di sepela ka ntlwana tša tšona;
 33 A gopola thuto ya bakgalabje ba gabo ba re:,
 34 Ge o phutha thopa, thopa le yona e a go phutha.
 35 A tseba gore tše ga di bolelwe,
 36 Ga di botšwe bana bale bjale.

Bylae B: Letterlike vertaling - woord-vir-woord-ekwivalensie

- 1 Roof...dier!
- 2 Alarm skeur nag
- 3 Mense hulle skrik wakker skielik,
- 4 Sonder dat geken word bron vir geraas;
- 5 Boem!! Boem!! doef!!! dit klink!!!!
- 6 Dit is sleg...
- 7 Daar is hoorbaar vinnige voetstappe van kinders,
- 8 En voetstappe van grootmense;
- 9 Mense hulle bots mekaar met koppe!
- 10 Hulle bots ook met dit van (plek van) Mothei pakkie!
- 11 Dit, en hulle draers is doodgemaak...
- 12 Dit soek-soek, dit is deurmekaar;
- 13 Assegai flits in maanlig,
- 14 Knopkierie hamer mens,
- 15 Bloed stroom hier,
- 16 Verstand maak wit straat daar!
- 17 Daar kerm mens hier,
- 18 In kraal daar bees dit bulk;
- 19 Mens probeer vlug, hy vlug by assegai.
- 20 Onder voetstappe so in stat
- 21 Horing dit huil. (Mense) van stat hulle dit hoor
- 22 Hulle dit agtervolg om te gaan by maag van berg;
- 23 Klippe dit is verwyder, heining dit is verskuif,
- 24 Daar is uitgegaan by hekkie van agter,

1 wat gemaak is vir tye sulke;
 2 (Mense) van stat het uitgegaan hulle mekaar volg,
 3 Daar word gedra kinders, daar word gedra padkos;
 4 Daar uitgaan vrouens en kinders voor,
 5 En toe daar uitgaan dogtertjies en seuntjies;
 6 Agter daar kom ou vrouens en ou manne;
 7 Mans en jong manne daar word gedra assegaai.
 8 Ou vrouens en ou manne van stam
 9 Hulle word gedra deur mans wat is sterk:
 10 Want selfs as hulle is oud so,
 11 Dit is beeste van voorvaders, hulle word opgepas,

12 *****

13 Maan hulle sien hulle van (plek van) Mokutu,
 14 Maan hulle sien aanvallers van stat.
 15 Almal hy hulle sigbaar maak pad, mense en vyande van hulle.
 16 Inwoners van stat hulle het gegaan...
 17 Vyande ook hulle het gegaan...
 18 Verder ons bly doodstil...
 19 Daar is hulle, jy Ouman!!
 20 Jy dit weet, jy, hierdie.
 21 En hierdie soos dit is, jy dit weet jy,
 22 Jy dit weet goed hierdie soos dit is, en daardie!
 23 Maar jy praat nie...
 24 Jy dit weet om te kom by begin, hierdie;
 25 Jy was daar toe dit begin, hierdie;
 26 Maar jy praat nie...

Soos vroeër, sy gryp kalbassie sy drink!

Soos (...) van hulle as hulle offer aan voorvaders.

Toe sy onthou dat sy het gevra teken,

Sy toe kyk stat dit lyk soos van hulle,

Mmona-berg wat kan wees van (plek van) Mokutu/van Mokutu-hulle,

Sy laat terugkeer sy spoeg water daardie daar,

Sy spoeg water weer drie maal op Heilige Plant,

Sy sê: "O wee, ag foei..."

Voorvaders van ons, ons hulle naboots,

Hulle van plek van "bok-wat-gebore-word-met-sonsopkoms,

En sommer met sonsondergang ek wei"

Ek sê vir julle almal kan julle my help,

Ek is daar by voorvaders hier?

Julle het vir my gebring Afstand/Verte?

Stat van daar kan dit dieselfde wees as van ons?

Berg dit lyk soos van ons?

Nou, as berg en stat van dit hier,

Lyk soos berg en stat van (plek van) Mokutu/van Mokutu-hulle,

Waar is hulle hier wat lyk soos hulle by Mokutu?

Gedagte van my dit gaan rond,

Lyf/liggaam van my dit gaan bewe,

Oor van my dit gaan byt bietjie

Oë van my dit gaan knip bietjie,

Kop van my dit dreun bietjie,

Wys vir my teken ek julle vra asseblief,

Wys vir my; julle vir my sê ek hier wees daar (wys vir my waar ek is).

Vir my verseker sodat ek besef,

1 Gee vir my krag in spiere sodat ek (kan) opstaan...!"
2 Sy probeer om te staan weer MmaMorati,
3 Sy inspan sy opstaan!!
4 En as liggaam van haar dit bewe,
5 En as kop van haar dit klop bietjie,
6 Sy sigbaar word by klipmuurtjie,
7 Sy bereik sy haarself ondersteun daarmee;
8 Sy haarself ondersteun daarmee sy kyk na berg;
9 Daarmee (berg) gedagtes van haar dit praat:
10 "Jy is berg van (plek van) Mokutu/van Mokutu-hulle,
11 Sê vir my, ek is waar hier? (Mense) Van ons is waar?
12 Ouvrouens van ons is waar?
13 Hulle is waar koningsvroue van Mokutu..."
14 Gedagte van my dit terugkeer....
15 Koningshuis van stat by berg,
16 Sy dit sien mooi nou;
17 Sy dit het geklim eergister hier.
18 Sy het gegaan om koning en Edelmanne van haar te groet,
19 Sy het boodskap gebring koning sy gaan na hut,
20 Koning wat ontbied word naby aan dit,
21 Van om te gee halssnoer wat hy dra by nek...."
22 Sy haarself bevoel MmaMorati toe daar kom gedagte hierdie;
23 Regtig, om nek van surrogaatvrou van Mokutu,
24 Sy het halssnoer wat behaag met mooiheid van dit....
25 Gedagte van haar dit groei nou:
26 Ja, jy is surrogaatvrou van Mokutu
27 Jy is geslag vir skaap en bok, jy MmaMorati,
28 Met pensmis en met bloed van dit

1 Vrouens hulle vir jou regmaak die lêplek,
2 Hulle vir jou vra seën by voorvaders van Mokutu
3 Jy ingaan by plek van geheimenis, jy Mmamorati,
4 By plek van geheimenis van abbavel van (plek van) Mokutu.
5 Maagde/jong meisies en almal wat nie vrugbaar is nie van (plek van) Mokutu,
6 Daar word begeer jy, daar word gepraat jy,
7 Daar word gesê: Dit is surrogaatvrou van ons, MmaMorati,
8 Kind van haar, is kind koningshuis..."
9 Ja, bruid van stat,
10 "En toe word vir jou gegee kind..." Nou,... nou...
11 Gedagte van haar word baasgeraak om te gaan voort...
12 Sy oopmaak weer oë sy kyk...!
13 Hutte lê skuins,
14 Mure is omgeval,
15 Werf is verniel
16 Klipmure lê skuins...
17 Sy dink aan voorvadergeeste weer,
18 Sy dink aan voorvaders van hulle (van haar mense)
19 "Vir my wys teken voorvaders van ons,
20 Teken van dat julle my sien, julle my hoor...
21 As julle nie vir my wys nie,
22 Ek kan gaan waarheen?
23 Ek gaan om te doen wat?
24 Ek gaan met wie?
25 Ek gaan hoe?
26 Ek gaan wanneer?
27 Eenmaal net liggaam van haar dit voel yskoud!!
28 Hart van haar dit is doodstil...

1 Sy oplig kop soos/net soos duiker,
 2 As dit is hy doen as hy insluimer,
 3 As hy hoor stukke droë hout dit breek
 4 Of dit hoor bietjie deurbreek deur bome wat droog is,
 5 Asof dit is leeu as dit bekruip...
 6 Nou dit is tweede (keer) ...kan dit wees...?
 7 Sy opstaan arme vrou,
 8 Ore dit staan, dit is getrek.
 9 Sy uitkom met effens haas MmaMorati,
 10 Sy het vergeet van pyn van spiere van haar,
 11 Sy het gemik reguit na dit wat sy gehoor het daar;
 12 Sy gaan voort so sy loop met oplettendheid;
 13 Sy loop sy het gegaan reguit na berg,
 14 Sy trap met om te trap versigtig;
 15 Soos/net soos seun hy aanjaag vlakvoëltjie.
 16 Sy toe gaan staan sy luister,
 17 Sy neem kop van haar hierheen, sy dit neem daarheen,
 18 Nou sy gaan...sy gaan...sy...ngwee.....(geluid van baba wat huil).....
 19 Sy spring rond!!.. sy spring entjie,
 20 Sy mik na klip op berg,
 21 Klip is asof dit is prop!
 22 Sy dit effens vat/vashou effens/saggies,
 23 Dit is asof sy dit (klip) smeek,
 24 Want sy dit het gehoor,
 25 Sy dit het gehoor van 'n pasgeborene/pasaangekomene,
 26 Pasaangekomene van dravel (kroos) van tweevoetige;
 27 Wolk...wanneer son dit het verskroei oral;
 28 Sy dit hoor stadig/geleidelik/langsaam arme vrou!

1 Sy skuif klip terwyl sy dit besigtig het weer;
2 Sy plaas borsbeen sy is van voorneme om dit te skuif;
3 Sy neem hier, sy neem daar, dit wees tevergeefs;
4 Sy het amper dit weggerol,
5 Hart van haar is effens seer.
6 Sy byt (op tande van haar) MmaMorati,
7 Sy byt op tande van haar sy is van voorneme sy bymekaarskraap krag alles
8 Sy is van voorneme sy bymekaarskraap krag om oop te maak prop,
9 Want sy nog uitkom by plek van geheimenis van vroue;
10 Gehuil bietjie van kind dit laat loop bloed van haar,
11 Hart dit huil vir om hom toe te maak teen bors van haar,
12 Sy omdraai as sy sien sy word baasgeraak MmaMorati,
13 Sy omdraai sy mik in die rigting van stat,
14 Sy byt onderlip van mond,
15 Sy byt onderlip met tande van bo,
16 Sy dit byt sy gepla word/gekwel word in gedagte,
17 Sy soek manier waarop sy kan oopmaak klip,
18 Klip wat wegsteek gehuil bietjie van kind;
19 Al het sy nie oordink watter wonderwerk dit is
20 Kind hy huil by maag van berg.
21 Sy byt onderlip dat amper uitkom bloed,
22 Sy begeer om te vind planne van hulp;
23 Sy praat met mond met krag:
24 "Voorvaders van ons, julle my asseblief nie terugneem;
25 Asseblief julle my nie terugneem; ek is verward/deurmekaar..."
26 En lyke wat daar is dit haar nie laat skrik,
27 Sy kyk hier en hier,
28 Sy het gehoor mens hy steun.

1 Sy dit sien arm wat tevoorskyn kom by/uit klippe,
 2 Arm van mens by klipmuur;
 3 Sy dit mik na, dit (arm) bymekaarmaak, dit (arm) oopvou vingers,
 4 Eenmaal sy hardloop na dit (daarheen),
 5 Sy begin om te wegneem/verwyder klippe,
 6 Sy wegneem/verwyder ook grond daar.
 7 Sy opgrawe mens.
 8 Sy hom uitskud, sy hom afvee,
 9 Sy hom trek na hoekie;
 10 Sy hom iets uit oë verwyder met tong,
 11 Sy terugkeer na werf van hulle by skepkalbassie
 12 Sy kom met water, sy loop en praat,
 13 Sy praat met hart, sy praat met voorvaders:
 14 "Gee vir my krag help my...asseblief,
 15 Ek hom het gehelp, voorvaders van ons, gee hom krag;
 16 Voorvaders van ons, gee man daardie krag asseblief...
 17 Help my om te regstel klip daardie!!"
 18 Sy loop sy sê so baie maal MmaMorati,
 19 Sy loop sy vra vir man daardie krag,
 20 Sy vra sodat hulle oopmaak klip,
 21 Gehuil van kind dit hier ingaan by hart;
 22 Soos/net soos bees sy uitkom by weiding sy spoggerig loop,
 23 daar huil moeite op pad dit dra horings,
 24 Vier is skrikwekkend/vreeslik vier (uier) dit laat drup melk,
 25 Dit (bees) bulk onder, dit het onthou kalfie van haar.
 26 "...Gee mens hierdie krag...asseblief!
 27 Ek het hom gehelp. Voorvaders van ons, gee hom krag:
 28 Voorvaders van ons, gee mens hierdie krag;

1 Sodat hy my help om weg te rol klip daardie...!!"
2 Sy klaarmaak sy net sê so MmaMorati met hart,
3 Pleegmoeder sy verlang/hunker na/smag daarna om te sien kind;
4 Gister by plek van geheimenis van (plek van) Mokutu
5 Sy kan dit sien en hoor baba.
6 Terwyl sy help stuk mens van mense,
7 Sy dink net met gedagte enkele
8 Sy dink om vrede te bring begeerte van siel van (plek van) bevalling
9 Daardie gister sy is gesnoep/weerhou daar.
10 Sy aankom sy laat drink verwonde water,
11 Sy doen met aktief/bedrywigheid sodat man hy opstaan,
12 Man het dadelik opgestaan hy gaan om haar te help,
13 Hy gaan om haar te help om te red kind.
14 Man hy het opgeswel daar oorval word deur klippe,
15 Hy praag sag met moeite en met pyn.
16 Hy sê: Is wie jy vrou, vabond (uitroep van afkeuring)...
17 ...Is wie, oë van my nie sien mooi...?"
18 "Ek is MmaMorati, ek jou vra vir hulp!"
19 En toe verander stuk mens hy praat met moeite,
20 Hy is moeg, dit is genoeg, dit kortasem raak:
21 Gister dit was 'n dag groot,
22 Dag groot vir mense van (plek van) Mokutu/Mokutu-hulle,
23 Ons het geplaas neer dolosse,
24 Ook gode is laat staan,
25 Daar is ook laat lê dit-doen-voetslae van die nag
26 Dit dans die nag, dit ontbreek name
27 Bedrywigheide van kruiedokters en towenaars.
28 Daar is stilgebly geraas hele-hele,

1 Dat kind van koning van (plek van) Mokutu
2 Hy tevoorskyn moet kom om te wees tydperk sonder rou,
3 Hy gebore met omstandighede gelukkig;
4 Sodat skrandigheid en kennis van mens
5 Wat hom help in bedrog en jaloesie
6 Wat nie mag verwar geskenk van voorvaders
7 Laat oupas ou van Afstand/Verte,
8 Dit nie kwaad word vir bo met straf-dit-vuur;
9 In nag daar dit is nou doodstil
10 Alarm en toe huil....!
11 Ons net lê plat onder beddens,
12 Ons het gewag/gewaak teken van om te kom van kind
13 Koms van dinge van voorvaders;
14 Selfs dit is harte dit twyfel,
15 En toe ons onthou asof voorvaders waarlik/inderdaad vandag,
16 Hulle het gebring geskenk uit hulle eie.
17 Nou as/toe alarm skeur (weerklink) stat,
18 As/toe dit laat opstaan Mokutu dit is daar met rus/vrede,
19 Ek Letlakaduma, houer van assegaie,
20 Houer van oorlogsbyl groot van koning,
21 En toe ek dink asof dit is kennis van baba van stat;
22 Maar gehuil en toe ek is wakker gemaak deur dit van Tshehlana,
23 En toe ek opstaan om net onheil aan te tref in kraal net,
24 Tog/Terwyl/al hulle weet die huis van my skoonmakers hierdie!
25 Hulle dit aanhou slaan en toe ek word oorval deur mure/vloere,
26 Klippe my onderdruk, hier jy my het gevind.
27 Dit my onderdruk Letlakaduma, "voël van Afstand/Verte
28 Voël van vleuels van yster,

1 Ek het eenkeer insteek seun van Thakapedi kop,
2 Ek insteek en daardie waaraan hy dit dink!!!
3 Nou dit is klaar; Ek gaan..."
4 MmaMorati sy op knieë het gaan sit,
5 Sy het geluister met oplettendheid en stilte,
6 Sy het vergeet van enkele gedagte,
7 Sy het vergeet gedagte van gehuil bietjie by klip,
8 Want sy hom ken goed, man hierdie.
9 Want man hierdie is oom van haar,
10 Want hy wil graag hoor aangaande gister sake.
11 Saak van gister wat hom verstom.
12 Sy praat sy het haarself vergeet pyn van haar,
13 Sy voel oom van haar pyn:
14 "...Sjoe...oom ons sal sê wat,
15 Ons sal sê wat, mense is geëet deur wat?"
16 Hy verander, Voël van Afstand/Verte, hy sê:
17 "Ek is verwond, susterskind/afstammeling, ek is verwond grootliks,
18 Ek is verwond in liggaam en in hart.
19 Klipmure dit het my getrap liggaam hele,
20 En kop hierdie van my is nie reg;
21 Dit is nie reg en/met tyd een.
22 Ek ook bewaarder van assegaie van Mokutu,
23 Ek kon nie om te beskerm berg van (plek van) Mokutu,
24 Ek en/met vleuels van yster, ek kon nie,
25 Om te verberg/dit verberg stat met vleuels van my.
26 Geblits van weerligstrale van voorvaders van Afstand/Verte
27 Ysterklip-wat-gesmelt-word-deur-weerligstraal,
28 Dit is dat konings van Mokutu

1 Die steel/handvatsel van rooiboshout van berg moet afkap,
2 En die oorlogsbyl handvatsel-moet-insit!
3 Ek het geslaap daarop soos/net soos altyd,
4 Stat is oorval in nag deur troepe.
5 Nou ek het geëindig by aangewese plek...
6 En/verder toe stat aangeval is op wyse hierdie
7 Dit is skaamte groot vir my,
8 Lewe dit verbly my nie meer met iets,
9 Tyd het gekom van om te bind/vasmaak vraggie van my,
10 Ek het ingegaan pad lang wat gaan na Afstand/Verte
11 As voorvaders hulle is vir my kwaad daar is nie moeilikheid,
12 Daar is nie ding (iets) hulle kan vir my wys fout,
13 Ek sal net maak hier hulle my beveel.
14 Om te leef daar dit het my klaargemaak....
15 Hy vra MmaMorati dat sy is wie,
16 Toe MmaMorati hom sê/vertel hy uitstrek,
17 Hy probeer om oop te maak oë van hom dat sy nie weggesny word.
18 Hy is verbaas grootliks, Letlakaduma...!
19 Hy is verbaas hand is by mond,
20 Tyd lank hy sê "Jo..Jo..Jo..Jo!!!!"
21 MmaMorati sy vol word deur gedagtes van kind!
22 Sy praat oor gehuil bietjie van kind by berg.
23 Sy klim berg MmaMorati
24 Sy uiteindelik het geklim berg sy gaan om te soek ondergrondse vrugmedisyne,
25 Om te gee Letlaka, voël van Afstand/Verte.
26 Nadat hy dit geknaag het, hy is gou aan slaap.
27 MmaMorati met hart bietjie seer sy loop,
28 Sy loop sy gaan na hoek/kant van berg.

1 Hier is hoorbaar gehuil van baba daar;
2 Sy is gepla om nie te wees met geluidjie daar;
3 Sy dink aan/onthou Letlakala, sy terugkeer.
4 Toe sy aankom Letlakala hy opstaan
5 Letlakala sê: "Neem my na klip van kind."
6 Sy is bly baie MmaMorati...
7 Voorvaders het my geantwoord, hulle het my gehoor.
8 Hulle het my gehoor toe ek hulle gevra het, ek sê:
9 Gee (julle) mens hierdie krag, asseblief!
10 Voorvaders van ons gee mens hierdie krag
11 Hom gee krag, voorvaders van ons, ek hom het gehelp
12 Sodat hy my kan help om klip hierdie weg te stoot....
13 Sy bietjie optel Letlakaduma,
14 Asof hy hom laat sleep....
15 Toe hulle aankom by klip, hulle dit hoor van kind gehuil bietjie,
16 Nou, dit is onder bietjie asof dit eindig.
17 Letlaka verbaas MmaMorati.
18 Hy sê vrou moet gaan om vir hom te gaan vat byl van hom.
19 MmaMorati toe sy terugkom daarmee,
20 Hy laat ingaan skerpheid daarvan tussen klippe,
21 Hy beveel vrou dat hulle trek albei.
22 Eenmaal klip dit toe terugkeer na agter!
23 MmaMorati sy haarself werp na tussen!
24 Sy optel kind wat bietjie geskop het
25 Sy dit optrek teen bors van ander vrou,
26 Dit is toegevou met klein velle!!!
27 Sy optel kind met haastigheid,
28 Sy gou maak sy hom plaas teen bors van haar,

1 Soos meisie van die kleines wegneem
2 Hare wat in hande was van daardie.
3 Kind dit is sigbaar netheid dit is daar;
4 Hy vashou MmaMorati met fluksheid,
5 Hy gryp na grasring om hoof gedra om 'n drag daarop te sit met vreugde
6 Soos/net soos kinders hulle bymekaarkom met ma's van hulle.
7 Toe hy sê sy uitkom na buite vrou,
8 Hy dink dis ma van kind daardie,
9 Hy slaap hy is doodstil...
10 Hy is haastig om terug te gaan om hom te beskou
11 Sy vind mond dit hang hy stilbly.
12 Hy is koud, hy is uitgestrek Afstand/Verte (Hemel), Hy-wat-gaan-om-nie-terug-te-keer-
13 nie
14 Hy is reeds drooggemaak vir, hy is stil regtig.
15 Toe hy hom bekyk hy hom herken
16 hy sê: "Genade... dit is MmaMothei...",
17 Toe hy nog staan hy reeds soek om te vlug,
18 Kind sê toe: ngwe..e..e..e (geluid van kind wat huil)
19 Gehuil van kind dit versprei oor stat
20 Dit versprei oor stat van (plek van) Mokutu / Mokutu-hulle;
21 Dit gaan in huise al is dit ongeval;
22 Dit versprei oor werwe wat is gesloop/afgebreek;
23 Dit volmaak klipmuurtjies en heinings van stat;
24 Dit vlieg oor heilige plante almal;
25 Dit klim berg van (plek van) Mokutu bo,
26 En dassies sit hulle verwarm in son
27 Bo klippe van dassies.
28 Hulle sit lekker in son van middag

1 Lekkerte van son op berg van (plek van) Mokutu.
 2 En toe hulle dadelik/vinnig hardloop uitmekaar!! dassies....
 3 Gehuil bietjie van baba van tweevoetige abbavel/dravel,
 4 Dit is wanneer wolke min is son het gebrand oral,
 5 Dit is soos water geelbruinerig in kele van mans,
 6 Dit is lank hulle het geswerf by jagparty is baasgeraak.
 7 MmaMorati sy hom vashou naby hart van haar,
 8 Hart van haar dit slaan/klop net/maar tromme,
 9 Dit is asof dit is groepsdans van ouderdomsgroep van Makgonatšohle,
 10 Van ouderdomsgroep van Moima. Ek is dunne,
 11 Ek is bang om te eet kos vetterig ek sal opswel,
 12 Ek sal verhinder met onbesnedenes om te bly by kapteinstat.
 13 Hart van haar as dit val (soos hael) dit so sê,
 14 Windjie van klein vreugde dit waai by bors van haar.
 15 Letlaka hy probeer om te aanskou met aandag...
 16 Hy verstaan daardie dit wat gebeur hier....
 17 Hy sê/vertel MmaMorati dat sy laat drink baba,
 18 Toe MmaMorati uithaal bors
 19 Baba dit vind per toeval, hy dit steek met neus.
 20 Baba hy dit intensief soek soos/net soos kalf van bees,
 21 (As) ma van dit (kalf) terugkeer van weiding van gras groen
 22 Uier dit loshang, spene is soos vingers,
 23 Vingers van mens dit wys hier slang dit het ingegooi pad
 24 Baba en toe soek dit (baba) dit (bors) kry daar,
 25 En toe dit (baba) vasgryp met vingers dun,
 26 Dit insteek by mond, dit drink....
 27 Dit drink baba dit drink....
 28 En toe dit blaas neusgate, dit knip oë,

1 Dit skud ditself om te self plaas mooi in hande van MmaMorati;
2 Dit skud ditself om te skuif vir/padgee vir warmte van bors
3 En toe dit drink baba, en toe dit drink ...!!
4 Ja, en toe baba drink met tevredenheid en met dankbaarheid/bevrediging.
5 As neusgate daarvan (baba) dit uitkom bietjie slym,
6 MmaMorati met vingers van haar sy vasknyp/saampers,
7 Sy vasknyp/saampers neusgaatjies, slym dit uitkom,
8 Sy afvee mooi MmaMorati,
9 Sy afvee mooi met romp/velvoorskoot van haar.
10 Want regtig, as daar is dit wat laat klop hart van Afstand/Verte,
11 Dit wat laat klop hart is in hande van jou, vrou,
12 Gister jy het geskree/gehuil jy het ingegaan in plek van geheimenis
13 Jy kan dit nie sien vrou!!!
14 Jy kan ontstel word/verskrik word wat?
15 Jy kan nie vlug wat, vrou?
16 Dingetjies van groot Afstand/Verte dit word opgepas
17 Jy kan kom hy kan gaan waar as wolf hy jou vat,
18 Wanneer dit wat laat klop die hart gegee word deur Afstand/Verte dit wat deur self
19 geprys word!!!
20 Sy hom vashou, MmaMorati, sy hom vashou mooi!
21 Sy hom vashou mooi met bietjie vreugde,
22 met opwelling van siel,
23 opwelling van siel en van liggaam!
24 Letlaka hy is verbaas as hy sien saak hierdie.
25 "Kind hierdie hy is hoe?
26 Ma van hom is koud by opening/kloof,
27 Daar ons weet selfs baba is in staat om te kies ma van hom.
28 Kind hierdie hoe hy nie weet nie,

1 Dat hierdie is nie ma van hom!!!!"
2 Letlaka hy beskou kind met verbasing.
3 Dat MmaMothei en kind van haar
4 Hy kan geneem word hoe by grot van dolosse?
5 Grot van dolosse van (by plek van) Mokutu / Mokutu-hulle.
6 Hy besef dat Baba is sigbaar hier
7 Dit kan nie wees van MmaMothei se werf nie...
8 Om hulle te bring hier by geheim hierdie van geheime (van bergskool),
9 Dit is om te laat wegkruip/wegsteek maar/net kind van stat,
10 Om te laat wegkruip/wegsteek kind van dolosse van plek van Mokutu.
11 Gedagte van hom dit oopmaak/skei saak hierdie.
12 As/toe kind hierdie hy suig/drink aan bors hierdie,
13 As hart van haar dit is vry/los/vrymoedig/ongebonde,
14 As vingertjies van hom dit opvou vir regtig,
15 As hy soek bors met gewoonte wat ken/weet,
16 As hy bietjie gepla is hy nie huil na buite,
17 As alles wat hy doen dit is soos van altyd,
18 Van altyd van gewoonte in kinderdae;
19 Ja, regtig as alles hy doen soos wat bekend is,
20 Kind hierdie is nie kind van MmaMothei,
21 Kind hierdie is kind van (plek van) Mokutu,
22 Dit is kind van geheime groot van bergskool van plek van Mokutu,
23 Dit is hy wat laat slaap het mans in nag,
24 Hy selfs laat slaap ook hulle met assegaai van hulle nag,
25 Hulle ontbreek met besef van slegtheid wat kom,
26 Geneeskundiges van hulle ontbreek kennis,
27 Hulle ontbreek besef van slegtheid wat kom.
28 Kan dit wees dat dokters party is bang om te praat?

1 Kan dit wees dat raaiers party dinge hierdie hulle dit gesien het?
2 Kan dit wees vlug van om te treurig stem/verdrietig maak Mokutu,
3 Mokutu hy weet nie groot dinge wat kom;
4 Kan dit wees dat hulle dit geweet het regtig?
5 Hulle het geweet koms van vyand?
6 Toe hulle gekom het na stat van swart volke groot
7 Hulle kom om te val stat van swart volke van Afstand/Verte,
8 Swart volke van voorvaders van Afstand/Verte
9 Kinders van (plek van) Mokutu...,
10 Kind hierdie is van hulle.
11 Hy dit weet hierdie Letlaka!
12 Hy dit weet hy is nie vertel deur 'n mens.
13 Met grootheid van jare en oudheid van besef,
14 Met pyn van hart en swakheid/siekheid van liggaam,
15 Met om te eer voorvaders en met liefde van ouerskap;
16 Hy dit weet hierdie Letlakaduma,
17 Hy dit weet hy is nie vertel deur 'n mens.
18 Hy ken geheim van lewe,
19 Hy ken slak, hy ken skilpad,
20 Hy ken kwer, hy ken krimpvarkie,
21 Hierdie dinge dit loop met huisie van hulle;
22 Hy onthou les van oumans van hulle wat sê:
23 As jy bymekaarmaak geheim, geheim hy ook jou bymekaarmaak.
24 Hy weet hierdie word nie oor gepraat,
25 Dit word nie vertel kinders van vandag.

Bylae C: Linguisties-kongruente vertaling

- 1 Roof...dier!
- 2 Die alarm skeur deur die nag
- 3 Die mense skrik skielik wakker,
- 4 Sonder om die bron van die geraas te ken;
- 5 Boem!! Boem!! doef!!! klink dit!!!!
- 6 Dit is sleg...
- 7 Vinnige voetstappe van kinders is hoorbaar,
- 8 En die voetstappe van die grootmense;
- 9 Die mense bots teen mekaar met die koppe!
- 10 Hulle bots ook teen die pakkie van Mothei!
- 11 Dit, en die draers, is doodgemaak...
- 12 Dit soek-soek, dit is deurmekaar;
- 13 Die assegaai flits in die maanlig,
- 14 Die knopkierie hamer op die mens,
- 15 Die bloed stroom hier,
- 16 Die verstand maak die straat daar wit!
- 17 Daar kerm 'n mens hier,
- 18 Daar in die kraal bulk 'n bees;
- 19 'n Mens probeer vlug, hy vlug na die assegaai.
- 20 Onder so 'n harwar in die stat,
- 21 blaas die horing. Die (mense) van die stat hoor dit
- 22 Hulle agtervolg dit na die maag van die berg;
- 23 Die klippe is verwyder, die heining is verskuif,

1 Daar is by die agterste hekkie uitgegaan,
 2 Dit is vir sulke tye gemaak;
 3 Die (mense) van die stat het mekaar gevolg,
 4 Die kinders word gedra en die padkos word gedra;
 5 Die vrouens en die kinders gaan voor,
 6 Toe gaan die dogtertjies en die seuntjies;
 7 Agter kom die ou vrouens, en die ou manne;
 8 Die mans en die jong manne wat die assegaai dra.
 9 Die ou vrouens en ou manne van die stam
 10 Word deur die sterk mans gedra:
 11 Want selfs as hulle so oud is,
 12 Is dit die beeste van die voorvaders, hulle word opgepas,

13 *****

14 Die maan sien hulle, (die mense) van (die plek van) Mokutu,
 15 Die maan sien hulle, die aanvallers van die stat.
 16 Vir almal het hy die pad sigbaar gemaak, mense en vyande van hulle.
 17 Die inwoners van die stat het gegaan...
 18 Die vyande, ook hulle het gegaan...
 19 En verder is dit doodstil...
 20 Daar is hulle, jy Ouman!!
 21 Jy weet dit, jy, hierdie dinge.
 22 En soos hierdie dinge is, dit weet jy,
 23 Jy weet dit goed, hierdie dinge soos dit is!
 24 Maar jy praat nie...
 25 Jy weet dit van die begin af, hierdie dinge;
 26 Jy was daar toe dit gebeur het, hierdie dinge;

1 Maar jy praat nie...

2 *****

3 Soos vroeër gryp sy die kalbassie sy drink!

4 Soos van hulle as hulle offer aan die voorvaders.

5 Toe onthou sy dat sy 'n teken gevra het,

6 Sy kyk na die stat wat lyk soos hulle s'n,

7 Die Mmona-berg wat kan wees soos van (die plek van) Mokutu,

8 Sy laat terugkeer sy spoeg al daardie water daar,

9 Sy spoeg die water weer drie keer op die Heilige Plant,

10 Sy sê: "O wee, ag foei..."

11 Ons voorvaders, hulle wat ons moet naboots,

12 Hulle van die plek van "die-bok-wat-gebore-word-met-sonsopkoms,

13 En sommer teen sonsondergang wei ek"

14 Ek sê vir julle almal, help my, asseblief,

15 Is ek daar, hier by die voorvaders?

16 Het julle vir my Afstand/Verte gebring?

17 Kan die stat daar dieselfde wees as ons s'n?

18 Is die berg dieselfde as ons s'n?

19 As die berg en stat hier nou,

20 Lyk soos die berg en stat van (die plek) van Mokutu,

21 Waar is hulle hier wat lyk soos hulle van (die plek) van Mokutu?

22 My gedagtes gaan in die rondte,

23 My liggaam bewe,

24 My oor byt 'n bietjie,

25 My oë knip 'n bietjie;

26 My kop dreun 'n bietjie;

1 Wys vir my 'n teken ek vra julle asseblief,
2 Wys vir my; wys julle asseblief vir my waar ek daar is.
3 Verseker vir my verstand sodat ek besef,
4 Gee vir my spiere krag sodat ek (kan) opstaan...!"
5 Sy probeer weer om te staan MmaMorati,
6 Sy hou aan sy staan!!
7 En selfs as haar liggaam 'n bietjie bewe,
8 En selfs as haar kop 'n bietjie dreun,
9 Word sy sigbaar by die klipmuurtjie,
10 Sodra sy dit bereik, ondersteun sy haarself daarmee;
11 Sy ondersteun haarself daarmee sy kyk na die berg;
12 Sy praat by haar gedagtes:
13 "Is jy die berg van (die plek van) Mokutu?
14 Sê my, waar is ek hier? Waar is ons (mense)?
15 Waar is ons ou vrouens?
16 Waar is die koningsvroue van (die plek van) Mokutu..."
17 My gedagtes keer terug...
18 Die koningshuis van die stat by die berg,
19 Sy sien dit nou mooi;
20 Sy het dit eergister hier geklim
21 Sy het gegaan om haar koning en Edelmanne te groet,
22 Sy het 'n boodskap na die koning gebring dat sy na die hut gaan,
23 Om die koning te ontbied naby daaraan,
24 Om die halssnoer te gee wat hy om die nek dra..."
25 MmaMorati bevoel haarself toe hierdie gedagte kom
26 Regtig, om die nek van die surrogaatvrou van Mokutu,
27 Het sy die halssnoer waarvan die mooiheid behaag...
28 Haar gedagte groei nou:

1 Ja, jy is die surrogaatvrou vir die koning van Mokutu
2 Vir jou is 'n skaap en bok geslag, vir jou MmaMorati,
3 Met die pensmis en bloed daarvan
4 Die vrouens het vir jou die lêplek reggemaak,
5 Hulle het vir jou seën by die voorvaders van (die plek van) Mokutu gevra
6 En toe het jy ingegaan by die plek van die geheimenis, jy MmaMorati,
7 By die plek van die geheimenis van die kroos van (die plek van) Mokutu
8 Die maagde/jong meisies en al die onvrugbares van (die plek van) Mokutu
9 Daar word jy beny, daar word gepraat oor jou,
10 Daar word gesê: "Dit is die surrogaatvrou van ons, MmaMorati,
11 Haar kind is die kind van die koningshuis..."
12 Ja, die bruid van die stat,
13 "Vir jou word 'n kind gegee.... "Nou...nou...
14 Haar gedagtes word baasgeraak om voort te gaan...
15 Sy maak weer die oë oop en kyk...!
16 Die hutte lê skuins,
17 Die mure is omgeval,
18 Die werf is verniel,
19 Die klipmure lê skuins...
20 Sy dink weer aan die voorvaders,
21 Sy dink aan die voorvaders van haar mense;
22 "Wys vir my 'n teken, voorvaders van ons,
23 'n Teken dat julle my sien, dat julle my hoor...
24 As julle nie vir my wys nie,
25 Waarheen kan ek gaan?
26 Wat gaan ek doen?
27 Saam met wie gaan ek?
28 Hoe gaan ek?

1 Wanneer gaan ek?
2 Eenmaal voel haar liggaam net yskoud!!
3 Haar hart is doodstil...
4 Sy lig haar kop op soos 'n duiker,
5 As dit ingesluimer het,
6 En toe stukke droë hout hoor wat breek,
7 Of dit hoor 'n effense deurbreek deur bome wat droog is,
8 Asof dit 'n leeu is as dit bekruip...
9 Nou is dit 'n tweede keer... kan dit wees...?
10 Sy staan op, die arme vrou,
11 Die ore is gespits, dit is getrek.
12 Sy kom met 'n bietjie haastigheid uit, MmaMorati,
13 Sy het vergeet van die pyn in haar spiere;
14 Sy mik reguit na dit wat sy daar gehoor het;
15 Sy gaan so voort, sy loop aandagtig;
16 Sy loop sy het reguit na die berg gegaan,
17 Sy trap versigtig,
18 Net soos wanneer 'n seun 'n vlakvoëltjie aanjaag.
19 Sy gaan staan, sy luister,
20 Sy draai haar kop hierheen, sy draai dit daarheen,
21 Nou gaan sy..., sy gaan...sy....ngwee...
22 Sy spring rond... sy spring 'n entjie,
23 Sy mik na die klip teen die berg,
24 Dit is asof die klip 'n prop is!
25 Sy vat die liggies vas,
26 Dit is asof sy dit smeek,
27 Want sy hoor dit,
28 Sy hoor dít van 'n pasgeborene,

1 'n Pasgeborene van die dravel/kroos van 'n tweevoetige;
 2 Die wolk...wanneer die son alles verskroei;
 3 Sy hoor dit geleidelik, die arme vrou!
 4 Sy skuif die klip terwyl sy dit weer besigtig;
 5 Sy plaas haar borsbeen, sy is van voorneme om dit te stoot;
 6 Sy neem dit hier, sy neem dit daar, dit is tevergeefs;
 7 Sy het dit amper weggerol,
 8 Haar hart is 'n bietjie seer.
 9 Sy kners selfs op haar tande MmaMorati,
 10 Sy kners (op haar tande), sy is van voorneme om al haar krag te versamel
 11 Sy is van voorneme om al haar krag te versamel om die prop oop te maak
 12 Want sy het uitgekom by die plek van geheimenis van die vroue;
 13 Die gehuil van die kind laat haar bloed loop,
 14 Haar hart huil om hom teen haar bors toe te maak,
 15 Sy draai om as sy sien dat sy baasgeraak word, MmaMorati,
 16 Sy draai om, sy mik in die rigting van die stat,
 17 Sy byt die onderlip van haar mond,
 18 Sy byt die onderlip met die botande,
 19 Sy byt dit terwyl sy in haar gedagte gekwel word,
 20 Sy soek 'n manier waarop sy die klip kan oopmaak,
 21 Die klip wat die sagte gehuil van die kind wegsteek;
 22 Al het sy nie oordink watter wonderwerk dit is
 23 'n Kind wat huil in die maag van die berg.
 24 Sy byt die onderlip dat die bloed amper uitkom
 25 Sy begeer om planne van hulp te vind
 26 Sy praat met die mond met krag:
 27 "Voorvaders van ons, julle moet my asseblief nie terugneem nie;
 28 Asseblief, julle moet my nie terugneem nie; ek is verward/deurmekaar..."

1 En die lyke wat daar is laat haar nie skrik nie,
2 Sy kyk oral
3 Sy hoor 'n mens wat steun/kreun.
4 Sy sien 'n arm wat uit die klippe tevoorskyn kom,
5 'n Arm van 'n mens by die klipmuur,
6 Sy gaan in die rigting daarvan, sy maak dit bymekaar, die vingers vou oop en toe,
7 Eenmaal hardloop sy daarheen,
8 Sy begin om die klippe weg te neem,
9 Sy verwyder ook die grond daar.
10 Sy grawe 'n mens op.
11 Sy vee hom af,
12 Sy trek hom na die hoekie;
13 Sy verwyder iets uit die oë met haar tong,
14 Sy keer terug na die werf van die skepkalbassie
15 Sy kom met water, terwyl sy loop en praat,
16 Sy praat met haar hart, sy praat met die voorvaders:
17 "Gee vir my krag, help my ... asseblief,
18 Ek het hom gehelp, voorvaders van ons, gee hom krag;
19 Voorvaders van ons, gee daardie man krag asseblief...
20 Sodat hy my help om daardie klip weg te rol!!"
21 Sy loop terwyl sy baie maal so sê, **MmaMorati**,
22 Sy loop terwyl sy vir daardie man krag vra,
23 Sy vra dat hulle die klip moet oopmaak,
24 Die gehuil van die kind gaan hier by haar hart in;
25 Net soos wanneer die koei van die weiding af kom en dit spoggerig loop,
26 Om te bulk van die moeite op die pad van die horings wat dit gedra het,
27 Die uier is vreeslik, die uier laat melk drup,
28 Die koei bulk onder, sy het haar kalfie onthou.

1 "...Gee hierdie mens krag... asseblief!
2 Ek het hom gehelp. Voorvaders van ons, gee haar krag:
3 Voorvaders van ons, gee hierdie mens krag;
4 Help my asseblief om daardie klip weg te rol...!!"
5 Sy maak klaar, sy sê net so met haar hart, MmaMorati,
6 Die pleegmoeder verlang/hunker/smag daarna om die kind te sien;
7 Gister in die plek van geheimenis van (die plek van) Mokutu
8 Sy kan die baba sien en hoor.
9 Toe help sy die stuk mens van die mense,
10 Sy dink net aan die enkele gedagte,
11 Sy dink daaraan om begeerte van die siel van die plek van bevalling te laat rus
12 Gister is sy daardie daar gesnoep/weerhou.
13 Sy kom aan sy laat die stuk mens water drink,
14 Sy doen dit aktief/bedrywig sodat die man opstaan,
15 Die man het dadelik opgestaan en haar gaan help,
16 Hy gaan om haar te help om die kind te red.
17 Die man is geswel soos hy deur die klippe oorval is,
18 Hy praat sag met moeite en met pyn.
19 Hy sê: "Wie is jy vrou vabond (uitroep van afkeuring)...
20 ...Wie is jy, my oë sien nie mooi nie...?"
21 "Ek is MmaMorati, ek vra jou hulp!"
22 En toe verander die stuk mens hy praat met moeite,
23 Hy is moeg, hy het genoeg gehad, hy raak kortasem:
24 ...Gister was dit 'n groot dag
25 'n Groot dag om by (die plek van) Mokutu te wees,
26 Ons het die dolosse neergeplaas,
27 Ook die gode is laat staan,
28 Daar is ook die doen-voetslae van die nag laat lê

1 Die nagdansers sonder naam
2 Bedrywighede van dokters en towenaars.
3 Al die geraas is stilgemaak,
4 Dat die kind van die koning van Mokutu
5 moet tevoorskyn kom tydens 'n tydperk sonder rou,
6 Gebore onder gelukkige omstandighede
7 Sodat die skrandtheid en kennis van die mens
8 Wat hom in die bedrog en jaloesie help
9 Nie die geskenk van die voorvaders mag verwar nie
10 Laat die ou oupas van die Afstand/Verte
11 Nie baie kwaad word met die straf-van-'n-vuur-nie;
12 In die nag is dit nou doodstil
13 En toe huil die alarm...!
14 Ons het plat onder die beddens gelê,
15 Ons het gewag op die tekens van die koms van die kind
16 Die koms van die dinge van die voorvaders,
17 En dit is asof die harte twyfel
18 En toe onthou ons dit is asof die voorvaders inderdaad vandag,
19 'n Geskenk uit hul eie gebring het.
20 Nou toe die alarm deur die stat weerklink
21 Toe dit Mokutu daar met rus/vrede laat opstaan het,
22 Ek Letlakaduma, die houer van die assegaie,
23 Die houer van die groot oorlogsbyl van die koning,
24 Ek het toe gedink dat dit kennis van die baba van die stat is;
25 Maar toe word ek wakker gemaak deur die gehuil van Tshehlana (die Geletjie/Valetjie)
26 Ek het toe opgestaan om net onheil in die kraal aan te tref,
27 Al ken hulle my huis hierdie skoonmakers!
28 Hulle het dit aanhou slaan en toe is ek oorval deur die mure

1 Die klippe het my onderdruk hier waar jy my gevind het.
2 Hulle het my, Letlakaduma, voël van die Afstand/Verte, onderdruk
3 Die voël met vlerke van yster
4 Ek het eenkeer die seun van Thakapedi in die kop gesteeek,
5 En toe het ek ook daardie gesteeek waaraan hy dink!!!
6 Nou is dit klaar; Ek gaan..."
7 MmaMorati het op haar knieë gaan sit,
8 Sy het met oplettendheid en stilte geluister,
9 Sy het die enkele gedagte vergeet
10 Sy het die gedagte van die bietjie gehuil by die klip vergeet,
11 Want sy ken hom goed hierdie man
12 Want hierdie man is haar oom
13 Want hy wou graag oor gister se sake hoor
14 Gister se sake wat hom verstom het
15 Sy praat sy het vergeet van haar pyn,
16 Sy voel haar oom se pyn:
17 "...Sjoe... Oom, wat sal ons sê?"
18 Hy verander, die Voël van die Afstand/Verte, hy sê:
19 "Ek is verwond, susterskind/afstammeling, ek is baie verwond,
20 Ek is in die liggaam en hart verwond.
21 Die klipmure het my hele liggaam getrap,
22 En hierdie kop van my is nie reg nie;
23 Dit is ook nie een tyd reg nie.
24 En ek die bewaarder van die assegaai van Mokutu,
25 Ek kon nie die berg van (die plek van) Mokutu beskerm nie,
26 Alhoewel ek vlerke van yster het, kon ek nie,
27 die stat met my vlerke verberg nie.
28 Die geblits van weerligstrale van die voorvaders van die Afstand/Verte

1 Die Ysterklip-wat-gesmelt-word-deur-die-weerligstraal,
 2 Dit is dat die konings van Mokutu
 3 Die steel/handvat sel van die rooiboshout van die berg afkap,
 4 En die oorlogsbyl se-handvat sel-moet-insit!
 5 Ek het soos altyd daarop geslaap,
 6 Die stat is in die nag deur troepe oorval.
 7 Nou het ek by die aangewese plek geëindig...
 8 En toe is die stat verder op hierdie wyse aangeval
 9 Ek is baie skaam,
 10 Die lewe verbly my nie meer met iets nie,
 11 Die tyd het gekom dat ek my vraggie bind/vasmaak,
 12 Ek het die lang pad ingegaan wat na die Afstand/Verte gaan
 13 As die voorvaders vir my kwaad is, is dit nie 'n probleem nie,
 14 Daar is niks wat hulle vir my 'n fout kan wys nie,
 15 Ek sal net maak soos hulle my hier beveel.
 16 Om daar te leef het my klaargemaak...
 17 Hy vra MmaMorati wie sy is,
 18 Toe MmaMorati hom vertel, strek hy hom uit,
 19 Hy probeer sy oë oopmaak dat sy nie weggesny word nie.
 20 Hy is baie verbaas, Letlakaduma...!
 21 Hy is verbaas, sy hand is voor sy mond.
 22 'n Tyd lank sê hy: "Jo...Jo...Jo...Jo!!!!"
 23 MmaMorati word gevul deur die gedagtes aan die kind!
 24 Sy praat van die sagte gehuil van die kind in die berg.
 25 Sy klim die berg, MmaMorati
 26 Sy het uiteindelik die berg geklim, MmaMorati, sy gaan ondergrondse vrugmedisyne
 27 soek,
 28 Om aan Letlaka, voel van die Afstand/Verte te gee.

1 Nadat hy dit geknaag het, is hy gou aan die slaap.
2 MmaMorati loop toe met 'n hart wat 'n bietjie seer is,
3 Sy loop sy gaan na die hoek/kant van die berg.
4 Hier is die gehuil van die baba daar hoorbaar
5 Sy is gepla om nie daar by die geluid te wees nie;
6 Sy dink aan/onthou Letlakala, sy keer terug.
7 Toe sy aankom, staan Letlakala op
8 Letlakala sê: "Neem my na die klip van die kind".
9 Sy is baie bly MmaMorati...
10 Die voorvaders het my geantwoord, hulle het my gehoor.
11 Hulle het my gehoor toe ek hulle gevra het, toe ek gesê het:
12 Gee (julle) hierdie mens krag, asseblief!
13 Voorvaders van ons, gee hierdie mens krag
14 Gee hom krag, voorvaders van ons (mense), ek het hom gehelp
15 sodat hy my kan help om hierdie klip weg te stoot...
16 Sy tel Letlakaduma 'n bietjie op,
17 Asof hy hom laat sleep...
18 Toe hulle by die klip aankom, hoor hulle dit, die sagte gehuil van die kind,
19 Nou is dit 'n bietjie sagter asof dit eindig.
20 Letlaka verbaas MmaMorati.
21 Hy sê die vrou moet gaan om sy byl te gaan vat.
22 Toe MmaMorati daarmee terugkom
23 Laat hy die skerpheid daarvan tussen die klippe ingaan,
24 Hy beveel die vrou dat hulle albei trek.
25 Eenmaal keer die klip terug na agter!
26 MmaMorati werp haarself binne!
27 Sy tel die kind op wat bietjie geskop het
28 Sy tel dit op teen die bors van 'n ander vrou

1 Dit is in klein velle toegevou!!!
2 Sy tel die kind haastig op,
3 Sy maak gou, sy plaas hom teen haar bors,
4 Soos 'n meisie van die kleines (iets) wegneem
5 Hare wat in die hande van daardie was.
6 Die kind is sigbaar netjies;
7 Hy hou MmaMorati met fluksheid vas,
8 Hy gryp na die grasring met vreugde
9 Soos/net soos kinders as hulle bymekaarkom met hulle ma's
10 Toe sê hy dat die vrou na buite moet kom
11 Hy dink dis die ma van daardie kind
12 Hy slaap doodstil
13 Hy is haastig om terug te gaan om hom te beskou
14 Hy vind die mond hang, hy is stil.
15 Hy is koud, hy is uitgestrek na die Afstand/Verte, hy wat weggaan en nie terugkeer nie
16 Hy is reeds drooggemaak, hy is regtig stil.
17 Toe hy hom bekyk, herken hy hom
18 Hy sê: "Joo.. dit is MmaMothei..."
19 Toe hy nog staan wil hy vlug,
20 Die kind sê toe: Ngwe...e...e
21 Die gehuil van die kind versprei oor die stat
22 Dit versprei oor die stat van Mokutu;
23 Dit gaan in die huise al is dit ongeval;
24 Dit versprei en die werwe is gesloop/afgebreek
25 Dit maak die klipmuurtjies en heinings van die stat vol
26 Dit vlieg oor al die Heilige Plante
27 Dit klim bo teen die berg van Mokutu,
28 En die dassies sit en verwarm hulle in die son

1 Bo die klippe van die dassies.
2 Hulle sit lekker in die son van die middag
3 Die lekkerte van die son op die berg van (die plek) van Mokutu.
4 En toe hardloop hulle vinnig uitmekaar!! die dassies....
5 Die bietjie gehuil van die tweevoetige abbavel,
6 Daar is min wolke, die son skyn orals,
7 Dit is soos geelbruinerige water in die kele van die mans,
8 As hulle lank geswerf het en by die jagparty baasgeraak is.
9 MmaMorati hou hom naby haar hart vas,
10 Haar hart slaan/klop somer tromme,
11 Dit is asof dit die tradisionele groepsdans van die ouderdomsgroep van Makgonatšohle
12 is,
13 Van die ouderdomsgroep van Moima. Ek is maer, ek is bang,
14 Ek is bang om vetterige goed te eet, ek sal opswel,
15 Ek sal die onbesnedenes verhinder om by die kapteinstat te bly.
16 So sê haar hart as dit val (soos hael),
17 'n Windjie van klein vreugde waai by haar bors.
18 Letlaka probeer om met aandag te aanskou...
19 Hy verstaan daardie wat hier gebeur...
20 Hy vertel MmaMorati dat sy die baba moet laat drink,
21 Toe MmaMorati haar bors uithaal...
22 Die baba vind dit met toeval hy steek dit met die neus
23 Die baba soek dit intensief soos/net soos die kalf van 'n bees,
24 (As) die ma daarvan van die weiding van groen gras terugkeer
25 Hang die uier los, die spene is soos vingers,
26 Die vingers van 'n mens wat wys hier waar die slang in die pad ingegooi het
27 En toe soek die baba die bors hy kry dit daar,
28 En toe gryp die baba dit met dun vingers vas,

1 Hy steek dit in sy mond, hy drink...
2 Hy drink die baba, hy drink...
3 En toe blaas hy die neusgate, hy knip sy oë,
4 Hy skud homself om hom mooi in MmaMorati se hande te plaas;
5 Hy skud homself om pad te gee vir die warmte van die bors
6 En toe drink hy, die baba, en toe drink hy...!!
7 Ja, en toe begin die baba met tevredenheid en met dankbaarheid/bevrediging te drink.
8 Toe daar by die neusgate van die baba bietjie slym uitkom,
9 Knyp MmaMorati met haar vingers,
10 Sy knyp die neusgaatjies vas, sodat die slym uitkom,
11 Sy vee mooi af, MmaMorati,
12 Sy vee mooi af met haar romp/velvoorskoot.
13 Want regtig as daar iets is wat die hart van die Afstand/Verte laat klop
14 Dit wat die hart laat klop in jou hande, vrou,
15 Gister het jy geskree/gehuil, jy het in die plek van geheimenis (kraamhut) ingegaan
16 Jy kon dit nie sien nie... vrou!!!
17 Waarvoor kan jy nie ontsteld/verskrik word nie?
18 Waarvoor kan jy nie vlug nie, vrou?
19 Die dingetjies van die groot Afstand/Verte word opgepas
20 Waarheen sal jy gaan as die wolf jou wegvat,
21 Wanneer dit wat die hart laat klop deur die Afstand/Verte gegee word
22 Deur jouself geprys word!!!
23 Sy hou hom vas, MmaMorati, sy hou hom mooi vas!
24 Sy hou hom mooi vas met 'n bietjie vreugde,
25 met opwelling van die siel,
26 Opwelling van die siel en van die liggaam!
27 Letlaka is verbaas toe hy hierdie saak sien.
28 "Hoe is hierdie kind?"

1 Sy ma is koud by die opening/kloof,
 2 Daar ons weet selfs 'n baba is in staat om sy ma te kies.
 3 Hoe is dit dat hierdie kind nie weet nie,
 4 Dat hierdie nie sy ma is nie!!!"
 5 Letlaka beskou die kind met verbasing.
 6 Dat MmaMothei en haar kind
 7 Geneem kan word na die grot van die dolosse?
 8 Die grot van die dolosse van (die plek van) Mokutu.
 9 Hy besef die baba is hier sigbaar
 10 Dit kan nie van MmaMothei se werf wees nie...
 11 Om hulle hier te bring by hierdie geheim van die bergskole,
 12 Dit is maar net om die kind van die stat te laat wegkruip,
 13 Om die kind met die dolosse van (die plek van) Mokutu te laat wegkruip
 14 Sy gedagte maak hierdie saak oop
 15 Terwyl hierdie kind aan hierdie bors drink,
 16 Terwyl haar hart vry/ongebonde is
 17 As sy vingertjies regtig oopvou
 18 As hy die bors soek met 'n gewoonte wat ken,
 19 As hy 'n bietjie gepla is, huil hy nie hardop nie,
 20 Terwyl alles wat hy doen, is soos dit altyd is
 21 soos van altyd van gewoonte in die kinderdae
 22 Ja, regtig, as hy alles doen soos wat bekend is,
 23 Is hierdie kind nie die kind van MmaMothei nie,
 24 Is hierdie kind die kind van (die plek van) Mokutu,
 25 Dit is die kind van die groot geheime van die bergskool van (die plek van) Mokutu
 26 Dit is hy wat die mans aan laat slaap het,
 27 Hy het hulle saam met hulle assegaaie in die nag laat slaap,
 28 Hulle ontbreek die besef van die slegtheid wat kom,

- 1 Hulle geneeskundiges ontbreek kennis,
- 2 Dit het aan die besef ontbreek van die slegtheid wat kom.
- 3 Kan dit wees dat party van die dokters bang was om te praat?
- 4 Kan dit wees dat party raaiers hierdie dinge gesien het?
- 5 Kan dit wees dat hulle bang is om Mokutu treurig te stem/verdrietig te maak?
- 6 Mokutu weet nie van die groot dinge wat kom nie;
- 7 Kan dit wees dat hulle dit regtig geweet het?
- 8 Het hulle geweet van die koms van die vyand?
- 9 Toe hulle gekom het na die stat van koningshuis
- 10 Het hulle gekom om die koningshuis van die Afstand/Verte aan te val,
- 11 Die koningshuis van die Afstand/Verte
- 12 Die kinders van Mokutu
- 13 Hierdie kind is van hulle.
- 14 Hy weet hierdie, Letlaka!
- 15 Hy weet dit, hy is nie deur 'n mens vertel nie
- 16 Met grootheid van jare en oudheid van besef,
- 17 Met pyn van hart en swakheid/siekheid van die liggaam,
- 18 Met eer aan die voorvaders en met liefde van ouerskap;
- 19 Hy weet hierdie, Letlakaduma,
- 20 Hy weet dit, hy is nie deur iemand vertel nie
- 21 Hy ken die geheim van die lewe,
- 22 Hy ken die slak, hy ken die skilpad,
- 23 Hy ken die kwer, hy ken die krimpvarkie,
- 24 Hierdie dinge loop met hulle huisie;
- 25 Hy onthou die les van hulle oumans wat sê:
- 26 As jy die geheim bymekaarmaak, maak hy jou ook bymekaar.
- 27 Hy weet hierdie word nie oor gepraat nie,
- 28 Dit word nie die kinders van vandag vertel nie.

Bylae D: Dinamies ekwivalente vertaling

1 'Help, die stat word ingeval!
 2 Die alarm skeur deur die nag.
 3 Die mense skrik skielik wakker,
 4 sonder dat hulle weet wat die oorsaak vir die geraas is.
 5 Boem!! Boem!! doef!!! klink dit op!
 6 Dinge lyk sleg...
 7 Vinnige voetstappe van kinders klink op,
 8 en die swaar gehamer van die grootmense se voetstappe.
 9 Die mense hardloop teen mekaar vas!
 10 Hulle hardloop teen mekaar en teen die bondeltjie van die plek van Mothei vas!
 11 Die bondeltjie en diegene wat dit dra, is doodgemaak.
 12 Dit is chaos, dit is 'n warboel;
 13 Assegaaie flits in die maanlig,
 14 iemand word 'n dodelike hou met 'n knopkierie toegedien,
 15 die bloed stroom,
 16 en die harsings verkleur die straat wit!
 17 Hier kerm iemand,
 18 daar in die kraal bulk 'n bees;

-
- 1 Letterlike vertaling: roofdier of vleisetende dier - dui op groot gevaar. Hierdie uitdrukking is tradisioneel deur veewagters gebruik wat die vee in die veld moes oppas. Indien 'n wilde dier die vee aangeval het, het die veewagter die hulpkreet *sebatakomo* geskree wat beteken *Help*, 'n roofdier val die vee aan! Die mense in die nabygeleë stat het dan geweet dat hulle hulp moes gaan verleen. In hierdie konteks word dit as hulpkreet gebruik om aan te dui dat die stat aangeval word. (Sien ook 6.2 op p. 157 wat handel oor die probleme wat ondervind is met die vertaling van metafore.)

1 'n mens probeer vlug, maar jy vlug na jou dood.
 2 Onder so 'n harwar in die stat
 3 blaas die horing. Die inwoners hoor dit
 4 en volg dit na die grot in die berg;
 5 die klippe is verwyder, die heining verskuif,
 6 by die agterste hekkie is hulle uit,
 7 die een wat vir sulke dae gemaak is;
 8 die inwoners het uitbeweeg terwyl hulle mekaar vertrap,
 9 die kinders en die padkos word saamgedra;
 10 eers gaan die vrouens en die kinders uit,
 11 dan die dogtertjies en die seuntjies
 12 agter hulle volg die ou vrouens en die ou manne
 13 die mans en die jong manne dek die agterhoede met hulle assegaie.
 14 Die ou vrouens en ou manne van die stam
 15 word deur die sterk mans gedra:
 16 want selfs al is hulle so oud,
 17 is hulle ²n kosbare geskenk van ³die voorvaders en word hulle opgepas,

2 Letterlike betekenis: beeste van die voorvaders. Beeste is 'n teken van rykdom in die Afrikakultuur en word as 'n waardevolle besitting beskou (Mönnig, 1967:163). Die Sotho druk sy bewondering vir die bees in die volgende spreekwoord uit: **ke modimo o nko e metsi** wat beteken die bees is 'n god met 'n nat neus (die nat neus verwys na die bees se nat neus) (Krige, 1957:187). Net soos die bees baie kosbaar is, so is die baie ou vrouens en manne van die stam 'n baie kosbare kleinood wat te alle tye opgepas moet word. Indien hulle verwaarloos word, sal onheil die stam tref.

3 Volgens die geloof van die Noord-Sotho gaan 'n persoon se siel na die voorvaders wanneer hy/sy te sterwe kom. Hoe meer oorlewendes 'n persoon agterlaat, hoe belangriker voorvadergees sal hy/sy wees. Die Noord-Sotho eer hierdie voorvaders. Hierdie gebruik is gegrond op die geloof dat die lewendes en die oorlewendes mekaar wederwyds kan beïnvloed. Die invloed wat die lewendes op die voorvaders het, vorm

1 *****

2 Die maan aanskou hulle, die mense van Mokutu,
 3 Die maan sien hulle, die aanvallers van die stat.
 4 Vir almal verlig hy die pad, vir die mense en hulle vyande.
 5 Die inwoners van die stat is weg...
 6 Die vyande, ook hulle is weg...
 7 En dit is doodstil...
 8 Daar is hulle, jy Ouman!!
 9 Jy weet dit, jy, hierdie dinge.
 10 En jy weet hoe dit gebeur het, jy weet dit, jy,
 11 Jy weet goed hoe al hierdie dinge gebeur het!
 12 Maar jy praat nie...
 13 Jy weet dit van die begin af, hierdie dinge;
 14 Jy was daar toe hierdie dinge gebeur het;
 15 Maar jy praat nie...

16 *****

17 Soos voorheen gryp sy die kalbassie en drink!
 18 Soos die gebruik is as hulle ⁴offers aan die voorvaders bring.

die grondslag van alle rites wat met die voorvaders verband hou. Die voorvaders moet geëer, gerespekteer en gehoorsaam word. Hulle moet gedank word vir hul seëninge en moet gevoed word d.m.v. offers. Die voorvadergeeste het onbepaalde mag oor die lewe van die lewendes. Daar is geen beperking op die straf of seën wat hulle aan die oorlewendes kan gee nie (Mönnig, 1967:54).

- 4 Verering van die voorvaders word hoofsaaklik deur gebed (*go rapela*) en offers (*go phasa*) gedoen. Hierdie twee elemente word gewoonlik in dieselfde ritueel gekombineer wat genoem word *go phasa badimo* – om offers aan die voorvadergeeste te bring. Hierdie

1 Toe sy onthou dat sy 'n teken gevra het,
 2 kyk sy ook na die stat wat soos hulle s'n lyk,
 3 die Mmona-berg wat lyk soos dié van Mokutu se plek.
 4 Sy draai weer terug en spoeg die water daar
 5 Sy spoeg die water weer drie maal op die Heilige Plant,
 6 terwyl sy kerm: "O hete, ag tog..."
 7 Ons voorvaders wie se voetspore ons moet volg,
 8 ⁵met hulle afstammeling wat sterk en gehard is,
 9 en vir niks stuit nie.
 10 Ek het julle almal gevra om my te help.
 11 ⁶Bevind ek my nou by die voorvaders?
 12 Is ek oorlede?
 13 Kan dit wees dat daardie stat ons stat is?
 14 Is die berg daar ons berg?
 15 As hierdie berg en stat,
 16 dan die berg en stat van Mokutu se mense is,
 17 waar is die inwoners van Mokutu?
 18 My gedagtes is 'n warboel,

elemente vorm die grondslag van alle rituele wat met
 die voorvadergeeste verband hou - in die familiekring,
 sowel as in stamverband (Mönnig, 1967:58).

- 5 Die direkte vertaling van die metafoor **Ba ga-"pudi-ka-tswalwa-lehlaba-letšatši, La re le le sekama ya ba ke a fula"** is **Hulle by die plek van die-bok-wat- met-sonsoPKoms-gebore-word en sommer teen sonsondergang wei ek.** Die krag van die natuur, in besonder dié van bokke, word as metafoor vir die krag van die stam gebruik: die stam van Mokutu is net so sterk en gehard as 'n bokkie wat 'n paar uur na geboorte aan die bokooi kan drink. (Sien ook 6.2 op p. 157 wat handel oor die probleme wat ondervind is met die vertaling van metafore.)

- 6 Sien voetnota 3.

1 my liggaam is effens bewerig,
 2 my ore druis effens,
 3 my oë brand effens,
 4 my kop dreun effens.
 5 ⁷Wys vir my 'n teken, ek smeeek julle, asseblief,
 6 wys vir my 'n teken, sê my waar ek is.
 7 Skerp dit in my verstand in sodat ek kan weet,
 8 gee vir my krag in my spiere sodat ek kan opstaan...!"
 9 ⁸MmaMorati probeer weer om op te staan,
 10 sy probeer totdat sy eindelijk regop staan!!
 11 Ten spyte daarvan dat haar liggaam effens wankel,
 12 ten spyte daarvan dat haar kop effens klop,
 13 verskyn sy by die klipmuurtjie.
 14 Sodra sy dit bereik, leun sy daarop;
 15 sy leun daarop terwyl sy die berg bekyk.
 16 En toe vra sy saggies by haarself:

7 Volgens die Noord-Sotho geloof het die voorvaders onbeperkte krag oor die lewe van die lewendes. Daar is geen beperkings op die straf of die seënninge wat hulle aan hul oorlewendes kan gee nie. Hulle het krag oor lewe en dood, oor siekte en gesondheid en oor armoede en voorspoed. Volgens die Noord-Sotho is niks onmoontlik vir die voorvadergeeste nie en kan hulle ook hul wense d.m.v. sekere tekens uitdruk (Mönnig, 1967:54, 58).

Hierdie is eintlik 'n vorm van gebed. Die verhouding tussen die voorvaders en die persoon wat die gebed doen, is altyd in die vorm van 'n gewone gesprek tussen twee mense wat mekaar goed ken (Mönnig, 1967:60).

8 'n Eienaam wat beteken vrou wat liefhet/bemin. Die voorvoegsel mma- (moeder) word dikwels gebruik as eerste lettergreep van 'n vrou se naam. In so 'n geval beskryf die eienaam 'n eienskap van die vrou (Lombard, et. al., 1985:32).

1 "Is jy die berg van Mokutu se plek?
 2 Sê my, waar bevind ek my? Waar is ons mense?
 3 Waar is ons ou vrouens?
 4 Waar is die ou vrouens van Mokutu se plek..."
 5 My geheue keer terug...
 6 Die koningshuis van die kapteinstat teen die berg,
 7 sy onthou dit nou mooi:
 8 Sy het eergister hierdie berg uitgeklim.
 9 Sy het die koning en sy edelmanne gaan groet,
 10 sy het die koning gaan groet, omdat sy ⁹in die hut sou gaan
 11 die koning is na die hut ontbied,
 12 ¹⁰om die halssnoer te oorhandig wat hy om sy nek dra.
 13 MmaMorati bevoel haarself toe hierdie gedagte by haar opkom;
 14 waarlik, om die nek van die ¹¹surrogaatvrou van Mokutu se mense,
 15 het sy 'n bekoorlike halssnoer...
 16 Sy onthou nou meer:
 17 "Ja, jy is die surrogaatvrou van Mokutu se plek,
 18 ¹²vir jou, MmaMorati, is 'n skaap en bok geslag.

-
- 9 Met die geboorte van 'n kind is daar sommige rituele waaraan die vader van die kind deelneem. Sy status en rol bly egter onveranderd, alhoewel sy prestige heelwat verhoog word (Mönnig, 1967:98).
 10 'n Swanger vrou dra 'n beskermende halssnoer met towerkrag (*pheko*) om haar nek of heupe om ramspoele af te weer (Mönnig, 1967:99).
 11 Soos uit die verhaal afgelei kan word, is MmaMorati 'n surrogaatvrou. Indien 'n vrou onvrugbaar is, word 'n plaasvervanger vir haar gevind om kinders te baar (Mönnig, 1967:98). MmaMorati is hierdie plaasvervanger.
 12 Met die geboorte van 'n kind, moet die broer van die moeder 'n bok vir haar slag (Mönnig, 1967:102).

1 Met die pensmis en bloed daarvan
 2 het die vrouens vir jou 'n bed reggemaak
 3 hulle het die voorvaders van die plek van Mokutu gevra om jou te seën
 4 ¹³en toe het jy by die kraamhut ingegaan, jy, MmaMorati,
 5 by die kraamhut van die ¹⁴kroos van Mokutu se plek.
 6 Die maagde en al die onvrugbare vroue van die plek van Mokutu
 7 ¹⁵beny jou, en praat oor jou
 8 en sê: MmaMorati is ons surrogaatvrou,
 9 haar kind is die kind van die koningshuis..."
 10 ja, die bruid van die stat,
 11 en toe is 'n kind vir jou gegee..." Nou,... nou...
 12 Haar gedagtes steek vas...
 13 Sy maak weer haar oë oop en kyk...!
 14 Die hutte lê skuins,
 15 Die mure het omgeval,
 16 Die werf is verniel,
 17 Die klipmure lê skuins...

13 Met die geboorte van die eerste kind gaan 'n vrou altyd na haar eie familie vir die bevalling wat in haar ma se hut plaasvind. Daaropvolgende kinders word in die barendende moeder se hut gebore. Die geboorte vind gewoonlik agter in die hut plaas waar 'n paar matte op die grond geplaas word. 'n Spesiale aferking van matte word gemaak om die vrou teen die nuuskierige oë van verbygangers te beskerm (Mönnig, 1967:99).

14 Letterlik beteken *thari* 'n abbavel. Hierdie abbavel waarin die kind op sy ma se rug gedurende die eerste jare van sy/haar lewe gedra word, word gemaak van die vel van 'n bok wat die broer van die moeder vir haar moet slag wanneer sy geboorte skenk (Mönnig, 1967:102).

15 Onvrugbaarheid is die mees gevreesde toestand in die lewe van 'n Noord-Sotho vrou en beïnvloed nie net vir haar nie, maar ook haar familie wat haar aan die man en sy familie afgestaan het om kinders vir hom en sy familie te baar (Mönnig, 1967:98).

1 Haar gedagtes keer terug na die voorvadergeeste,
2 sy dink weer aan die voorvadergeeste van haar mense:
3 "Voorvaders van ons mense, wys vir my 'n teken,
4 'n teken dat julle my sien, dat julle my hoor...
5 Waarheen sal ek gaan
6 as julle nie vir my wys nie?
7 Wat sal ek doen?
8 Saam met wie sal ek gaan?
9 Hoe sal ek gaan?
10 Wanneer sal ek gaan?
11 Haar liggaam word skielik yskoud!!
12 Haar hart is doodstil...
13 sy tel haar kop op soos 'n duiker,
14 soos wanneer hy ingesluimer het
15 en hy meteens droë stukke hout hoor wat breek
16 of 'n geritsel tussen die droë bome hoor
17 soos wanneer 'n leeu hom bekruip...
18 daar is dit nou 'n tweede keer...kan dit wees...?
19 sy staan op, die arme vrou,
20 haar ore is gespits, dit staan effens weg van haar kop.
21 En toe kom MmaMorati haastig orent,
22 Sy het selfs van die pyn in haar spiere vergeet;
23 Terwyl sy afgepeil het in die rigting na dit wat sy daar gehoor het;
24 sy beweeg nou vorentoe terwyl sy versigtig loop,
25 terwyl sy loop het sy in die rigting van die berg beweeg,
26 sy loop voetjie-vir-voetjie,
27 soos 'n seuntjie wat 'n vlakvoëltjie bekruip.
28 Sy gaan staan en luister,
29 sy draai haar kop eers na die een kant toe en dan na die ander kant toe,
30 dan gaan sy... sy gaan... sy ... ngwee...

1 sy vlieg eensklaps weg en spring toe vorentoe,
 2 en toe peil sy af op 'n klip teen die berg.
 3 Die klip is soos 'n prop!
 4 Sy vat die klip liggies vas,
 5 dit is asof sy die klip smEEK,
 6 want sy het dit gehoor,
 7 sy het die gehuil van 'n pasgeborene gehoor,
 8 van 'n pasgebore baba.
 9 Dit is soos die koelte van 'n wolk as die son alles verskroei het.
 10 Algaande hoor sy dit, die arme vrou!
 11 Sy skuif die klip terwyl sy dit weer beskou;
 12 sy plaas haar borsbeen daarteen om dit te stoot;
 13 sy stoot eers hierdie kant toe, dan daardie kant toe, maar tevergeefs;
 14 sy het dit amper weggerol,
 15 haar hart is effens seer.
 16 *MmaMorati* byt op haar tande,
 17 sy byt op haar tande terwyl sy al haar krag bymekaarskraap
 18 sy skraap al haar krag bymekaar om die prop oop te maak,
 19 want sy het onlangs geboorte geskenk;
 20 en die sagte gehuil van die kind laat haar bloed bruis,
 21 haar hart smag daarna om hom teen haar bors toe te maak.
 22 *MmaMorati* draai om toe sy sien dat sy onsuksesvol is,
 23 sy draai om en beweeg in die rigting van die stat,
 24 terwyl sy voortdurend op haar onderlip byt,
 25 sy byt haar onderlip met haar botande,
 26 sy byt haar onderlip terwyl haar gemoed vol kommer is,
 27 sy probeer aan 'n manier dink om die klip weg te rol,
 28 die klip waaragter die sagte gehuil van die kind opklink;
 29 alhoewel sy nie daaraan gedink het watter wonder dit is
 30 dat die kind in die grot in die berg huil nie.

1 Sy byt haar onderlip dat daar amper bloed uitkom,
2 Sy probeer aan 'n plan dink.
3 Toe praat sy hardop:
4 "Voorvaders van ons mense, neem my asseblief nie weg nie,
5 neem my asseblief nie weg nie; ek is verward..."
6 Selfs die lyke wat daar lê, maak haar nie bang nie.
7 Toe kyk sy rond,
8 sy het iemand hoor steun.
9 Sy sien 'n arm wat uit die klippe tevoorskyn kom,
10 'n arm van 'n mens by die klipmuur;
11 sy mik daarheen, die vingers vou oop en toe,
12 soos blits hardloop sy daarheen
13 en begin om die klippe te verwyder,
14 ook die grond vee sy daar weg.
15 Sy grawe 'n mens oop.
16 Sy skud die stof van hom af
17 en sleep hom na 'n hoekie
18 waar sy die oë skoonlek met haar tong.
19 Toe keer sy terug na haar mense se werf om die skepkalbassie te gaan haal
20 en kom terug met water terwyl sy loop en praat,
21 terwyl sy in haar gedagtes met die voorvaders praat:
22 "Gee hom krag sodat hy my kan help... asseblief,
23 Ek het hom gehelp, voorvaders van ons mense, gee hom krag;
24 voorvaders van ons mense, gee daardie man krag, asseblief...,
25 sodat hy my help om daardie klip weg te rol!!"
26 Terwyl MmaMorati so loop, herhaal sy dit oor en oor,
27 sy loop terwyl sy om krag smeek vir daardie man,
28 sy smeek dat hulle die klip kan wegskuif.
29 Die gehuil van die kind is 'n dolksteek in haar hart;
30 dis soos wanneer 'n bees van die weiding af terugkeer en spoggerig loop

1 en bulk in die paadjie terwyl sy pronk met die horings,
2 die uier uitgeswel met melk wat drup,
3 dan bulk die koei saggies as sy haar kalfie onthou.
4 "...Gee hierdie mens krag... asseblief!
5 Ek het hom gehelp. Voorvaders van ons mense, gee hom krag:
6 Voorvaders van ons mense, gee hierdie mens krag;
7 sodat hy my help om daardie klip weg te rol...!!"
8 So sê MmaMorati oor en oor in haar gedagtes,
9 die pleegmoeder smag daarna om die kind te sien.
10 Gister in die kraamhut by Mokutu se plek
11 sy kan haar die gebeure nog helder voor die gees roep en die baba hoor.
12 Terwyl sy die arme beseerde help,
13 is hierdie gedagte allesoorheersend
14 sy dink net daaraan om haar hartsbegeerte te vervul
15 wat gister met die bevalling onvervuld gelaat is.
16 Sodra sy die beseerde bereik, laat sy hom water drink,
17 sy doen dit ywerig sodat die man opstaan,
18 sodat die man dadelik opstaan om haar te gaan help,
19 hy gaan om haar te help om die kind te red.
20 Die man is geswel van die klippe wat op hom geval het,
21 hy praat sag, met moeite en met pyn.
22 Hy vra: "Wie is jy, vervlakste vrou...
23 ...Wie is jy, my oë kan nie mooi sien nie...?"
24 "Ek is MmaMorati en ek vra jou hulp!"
25 En toe verander die beseerde mens, hy praat met moeite,
26 hy is moeg, hy het genoeg gehad, hy raak kortasem:
27 ...Gister was 'n groot dag,
28 'n groot dag vir die mense van Mokutu,

- 1 Ons het die ¹⁶dolosse neergeplaas,
- 2 Ook die gode,
- 3 ¹⁷en die nagdansers is laat staan,

16 Die Noord-Sotho woorde *dikgagara* of *ditaola* is respektiewelik afgelei van die werkwoorde *go gagara* - om heeltemal dood te maak - en *go laola* - om te beheer. Die Noord-Sotho gebruik 'n stel bene van dooie diere as 'n metode om beheer oor alle bonatuurlike magte uit te oefen. Dit stel hulle nie net in staat om die bron van alle ongeluk te bepaal nie, maar gee ook 'n aanduiding van die metodes wat gebruik kan word om die oorsaak te elimineer. Daar word aanvaar dat die stel bene vir diegene wat opgelei is, 'n antwoord op enige vraag kan gee of die betekenis van enige situasie kan uitwys. Dit kan bepaal of die oorsaak van 'n ongeluk toegeskryf kan word aan towery of aan die ontevredenheid van die voorvaders. Dit kan aandui watter soort toorkuns gebruik moet word en hoe dit gebruik moet word of watter offer aan die voorvaders gebring moet word. Dit dui ook die oorsaak van 'n siekte aan, die aard van die siekte en watter metodes vir genesing gevolg moet word. Dit kan reën of droogte voorspel, die verloop van 'n oorlog, die gevolg van 'n reis of enige ander toekomstige gebeurtenis waaroor iemand iets wil weet, sowel as die voorsorgmaatreëls wat gevolg moet word om die verlangde resultate te verkry. 'n Stel dolosse kan in 'n aantal groepe verdeel word: Die belangrikste van hierdie groepe is 'n groep van vier stukke wat 'n man, sy vrou, hul seun en dogter verteenwoordig. Dit is die basis van die stel en verskaf die belangrikste inligting. Sonder hulle is voorspelling en waarsêery onmoontlik. Daar is ook twee ander groepe wat bestaan uit vier seeskulpe wat hoofsaaklik inligting oor water en wit mense gee en vier dele wat van skulppaddop gemaak is en inligting oor reën gee. Die res van die stel bestaan hoofsaaklik uit die kootbeen van verskeie diere wat gewoonlik in pare voorkom en waarvan elke been van 'n paar van 'n manlike en vroulike dier onderskeidelik geneem is (Mönnig, 1967:80-82).

- 17 Die Noord-Sotho onderskei tussen twee soorte toorkuns: *boloi bja bosiu* - toorkuns van die nag - en *boloi bja mosegare* - toorkuns van die dag. Dieselfde onderskeid word tussen die hekse getref. Meeste nagheks is vrouens. Nagheks word gebore met 'n inherente kwaliteit hitte. Hulle het 'n neiging om die bese te doen wat nie deur jaloesie of haat aangewakker word

1 die nagdansers sonder naam,
 2 en die handeling van die ¹⁸kruiedokters en towenaars.
 3 Al hierdie geraas is stilgemaak,
 4 sodat die kind van koning Mokutu
 5 in 'n tydperk sonder rou tevoorskyn moet kom,
 6 en onder gelukkige omstandighede gebore word;
 7 sodat die wysheid en kennis van die mens
 8 wat hom help in bedrog en jaloesie
 9 nie die geskenk van die voorvaders mag verwar nie
 10 dat die ou oupas van die lewe hierna
 11 nie baie kwaad word en ons straf met vuur nie;
 12 So is alles in die nag stilgemaak.
 13 En toe weerklink die alarm...!
 14 Ons het net plat onder die beddens gelê,
 15 ons het gewag op die teken van die koms van die kind,
 16 die koms van die kind van die voorvaders;
 17 dit is selfs asof die harte twyfel
 18 en toe onthou ons asof die voorvaders inderdaad vandag
 19 'n geskenk uit hul eie gebring het.

nie. Hulle doen ander skade aan bloot om die plesier wat dit hulle verskaf (Mönnig, 1967:71-72).

- 18 Die Noord-Sotho skryf enige ongunstige, abnormale of ongelukkige gebeurtenis aan 'n bonatuurlike oorsaak toe. In geval van 'n gebeurtenis wat aan toordery toegeskryf word, is dit die taak van toordokters en towenaars om magiese metodes van beskerming of genesing teen die toordery toe te pas. Indien 'n bevalling moeilik is, sal die hulp van 'n toordokter ook ingeroep word. Hy sal dan d.m.v. dolosse (sien voetnota 16) die oorsaak bepaal. Indien die oorsaak toordery is, sal hy die nodige medisyne toedien (Mönnig 1967:71, 100).

1 Toe die alarm oor die stat weergalm,
 2 toe dit Mokutu se mense uit hul rus opwek,
 3 het ék, ¹⁹Letlakaduma, bewaker van die assegaie,
 4 bewaker van die oorlogsbyl van die groot koning,
 5 gemeen dat dit die aankondiging van die koms van die baba van die stat is;
 6 maar toe is ek gewek deur die gebulk van ²⁰Tshehlana,
 7 en toe het ek opgestaan om net onheil in die kraal aan te tref,
 8 maar tog ken hulle my huis, hierdie verwoesters!
 9 Hulle het dit aanhoudend getakel, en toe het die mure op my ingeval,
 10 die klippe het my, Letlakaduma, ²¹voël van die hemel, vasgedruk,
 11 die voël met die ystervlerke,
 12 en toe het ek die seun van Thakapedi in die kop gesteek,
 13 en sy kop deurboor!!!
 14 Nou is dit verby; ek gaan..."
 15 MmaMorati het op haar knieë gaan sit,
 16 terwyl sy aandagtig en in stilte geluister het,
 17 en vergeet het van die enkele gedagte,
 18 sy het vergeet van die sagte gehuil agter die klip,

19 Elke naam wat aan 'n persoon gegee word, het 'n ooreenstemmende prysnaam (*sereto*) wat algemeen bekend is en altyd gebruik word wanneer daar oor 'n persoon gepraat word. Elke prysnaam word ook aan 'n pryslied gekoppel wat die eienskappe en groot daade van die persoon besing (Mönnig, 1967:105). Die letterlike betekenis van Letlakaduma is Dreunende Arend – dus 'n groot, sterk persoon wat die instrumente bewaak het waarmee oorlog gemaak is (Mönnig, 1967:103).

20 Die naam van 'n bees. Letterlike betekenis: Geletjie of Valetjie. Die name wat die tradisionele swart volke vir beeste gee, gee uitdrukking aan die karaktertrekke van beeste wat hulle kleur, bou en temperament beskryf (Krige, 1957:187).

21 Deel van die pryslied wat aan Letlakaduma se prysnaam gekoppel is en sy eienskappe en groot daade besing. (Sien ook voetnota 19.)

1 Want sy ken hierdie man goed,
 2 want hierdie man is haar ²²oom
 3 en hy wou graag hoor wat die vorige dag gebeur het,
 4 die gebeure van die vorige dag wat hom verstom het.
 5 Sy praat, sy het haar eie pyn vergeet,
 6 sy voel haar oom se pyn aan:
 7 "...Sjoe... oom wat sal ons sê?
 8 Wat sal ons sê, wat het ons mense doodgemaak?"
 9 Hy verander, die Voël van die hemel, hy sê:
 10 "Ek is verwond, susterskind, ek is erg verwond,
 11 ek is verwond na liggaam en gees.
 12 die klipmure het my hele liggaam verbrysel,
 13 En my kop is deurmekaar;
 14 dit is nou eenmaal deurmekaar.
 15 Ek, die bewaker van die assegaai van die plek van Mokutu,
 16 ek kon nie die berg van Mokutu beskerm nie,
 17 hoewel ek nog steeds ²³ystervlerke gehad het, kon ek glad nie
 18 die stat met my vlerke beskerm nie.
 19 ²⁴Die geblits van die weerligstrale vanaf die voorvaders se plek

22 Oom aan moederskant. Die pa se jonger broer word *rangwane* genoem en die pa se ouer broer *rramogolo*.

23 Sy ystervlerke waarna Letlakaduma hier verwys, is metafores gebruik en verwys na die assegaai (met ysterpunte) en oorlogsbyl (met lemme van yster) van die kapteinstat wat hy moet bewaak. Net soos 'n hen haar kuikens met haar vlerke toemaak en beskerm, net so moes Letlakaduma die kapteinstat met sy ystervlerke - die assegaai en oorlogsbyl - in tye van oorlog beskerm. (Sien ook 6.2 op p. 157 wat handel oor die probleme wat met die vertaling van metafore ondervind is.)

24 Net soos wat vuur yster smelt, net so is die inwoners van die stat van Mokutu met assegaai afgemaai. (Sien ook 6.2 op p. 157 wat handel oor die probleme wat met die vertaling van metafore ondervind is.)

1 wat die ysterklip smelt,
 2 ²⁵Die konings van Mokutu
 3 moet die steel uit die rooiboshout van die berg afkap,
 4 en dit as handvatsel aan die oorlogsbyl vassit
 5 Ek het soos altyd daarop geslaap,
 6 toe die troepe die stat in die nag oorval het.
 7 Dit is hoe ek nou hier beland het...
 8 En toe die stat so aangeval is
 9 het ek baie skaam gekry,
 10 die lewe vul my nie meer met vreugde nie,
 11 die tyd het aangebreek om my aardse tuiste te verlaat,
 12 ek het by die lang pad gekom wat lei na die lewe hierna.
 13 As die voorvaders vir my kwaad is, is dit nie 'n probleem nie,
 14 daar is niks waarmee hulle fout kan vind nie,
 15 ek het net gemaak soos hulle my beveel het.
 16 Die lewe het my klaargemaak...
 17 Hy vra MmaMorati wie sy is,
 18 toe MmaMorati hom vertel, kom hy regop,
 19 hy probeer om sy oë oop te maak, want hy is nie oortuig nie.
 20 Letlakaduma is baie verbaas...!!!
 21 Hy sit sy hand voor sy mond,
 22 'n Lang tyd sê hy net "My genade...my genade...my genade...!!!
 23 MmaMorati se gedagtes is weer by die kind!
 24 Sy vertel hom van die sagte gehuil van die kind uit die grot in die berg.

25 Volgens Letlakaduma was die konings van Mokutu onvoorbereid op oorlog. Hulle moes 'n stuk hout van die rooibos teen die berg afgekap het en dit as handvatsel aan die oorlogsbyl gesit het om die oorlogsbyl te versterk. Dit kon hulle moontlik in staat gestel het om die oorlog te wen.

1 MmaMorati klim teen die berg op
2 sy het uitendelik die berg uitgeklim om noem-noem-bessie te gaan soek,
3 om dit vir Letlaka, Voël van die hemel, te gee.
4 Nadat hy 'n stukkie daarvan afgebyt en as medisyne gekou het, is hy gou aan die
5 slaap.
6 MmaMorati loop met 'n hart wat effens seer is,
7 sy loop na die kant van die berg
8 waar die gehuil van die kind hoorbaar is.
9 Dit pla haar dat sy nie daar kan wees waar die geluid vandaan kom nie.
10 Sy dink aan Letlakala en keer na hom toe terug.
11 Toe sy by Letlakala aankom, staan hy op
12 en sê: "Neem my na die klip van die kind."
13 MmaMorati is baie bly...
14 Die voorvaders het my verhoor, hulle het my gehoor,
15 hulle het my gehoor toe ek hulle gesmeek en gesê het:
16 Gee hierdie mens krag, asseblief!
17 Voorvaders van ons mense, gee hierdie mens krag.
18 Gee hom krag, voorvaders van ons mense, ek het hom gehelp
19 sodat hy my kan help om hierdie klip weg te stoot...
20 Sy ondersteun Letlakaduma,
21 dit is asof hy hom laat sleep...
22 Toe hulle by die klip aankom, hoor hulle die sagte gehuil van die kind,
23 nou is dit bietjie dowwer, asof dit wegsterf.
24 Letlaka verbaas MmaMorati.
25 Hy beveel die vrou om sy byl te gaan haal.
26 Toe MmaMorati daarmee terugkom,
27 laat hy die lem tussen die klippe ingaan,
28 en beveel die vrou dat hulle albei trek.
29 Dadelik val die klip agtertoe!
30 MmaMorati werp haarself na binne!

1 Sy tel die kind op terwyl hy skop
 2 sy tel hom op teen die bors van 'n ander vrou,
 3 hy is in klein velle toegedraai!!!
 4 Sy tel die kind haastig op,
 5 *vinnig* plaas sy hom teen haar bors,
 6 teer, net soos 'n meisie van 'n kleintjie iets wegneem
 7 wat in die kleintjie se hande was.
 8 Dit is duidelik dat die kind versorg is
 9 hy hou **MmaMorati** stewig vas,
 10 hy gryp uitbundig na die grasring om haar kop
 11 net soos wanneer kinders met hul ma's verenig word.
 12 Toe hy praat, kom die vrou na buite,
 13 hy is onder die indruk dat sy die ma van die kind is,
 14 hy slaap, hy is doodstil...
 15 Hy is haastig om terug te gaan om hom te beskou.
 16 Hy sien die mond is effens oop, hy is stil.
 17 Hy is koud, hy is regop, die Lewe Hierna, die Sterwende!
 18 Hy is reeds drooggemaak, hy is regtig stil.
 19 Toe hy hom van naderby beskou, herken hy hom
 20 En sê: "Genade dit is die kind van **MmaMothei...**",
 21 Terwyl hy nog so staan, wil angs hom oorweldig.
 22 En toe begin die kind huil.....
 23 Die gehuil van die kind versprei oor die stat van Mokutu;
 24 dit gaan in al die huise wat omgeval het;
 25 dit versprei oor oor die werwe wat gesloop is;
 26 dit vul die klipmuurtjies en heinings van die stat;
 27 dit styg op oor al die Heilige Plante;
 28 dit styg op oor die berg van Mokutu se plek,
 29 en hoog bo die klippe van die dassies,
 30 waar hulle hulle in die son sit en verwarm.

1 Hulle sit in die lekkerte van die middagson
 2 in die lekkerte van die son oor die berg van Mokutu se mense.
 3 En toe spat hulle vinnig uit mekaar!!! die dassies...
 4 ²⁶Die gehuil van die baba van die nageslag van die mensdom,
 5 is soos die koelte van 'n wolk wanneer die son alles verskroei,
 6 Dit is soos bier in die kele van die mans,
 7 As hulle lank geswerf het na 'n mislukte jagtog.
 8 MmaMorati hou hom naby haar hart vas,
 9 terwyl haar hart soos tromme klop,
 10 dit is soos die ²⁷tradisionele groepsdans van die ²⁸ouderdomsgroep van
 11 Makgonatšohle,
 12 van die ouderdomsgroep van Moima. Ek is maer, maar ek is bang
 13 ek is bang om vetterige goed te eet en vet te word, want blydschap maak vet
 14 ek is bang ek word so vet dat daar nie plek is vir die ²⁹meisies om by die kapteinstat te
 15 bly nie.

26 Die pryslied van die baba. (Sien voetnota 19.)

27 Sang en dans speel 'n groot rol tydens die inisiasie (sien voetnota 34) van dogters. Met inisiasie word 'n leier onder die dogters gekies op grond van haar vermoë om te sing en te dans. Sy moet die dogters in die danse lei wanneer feeste gehou word en waartydens hulle die gaste met sang en dans vermaak (Mönnig, 1967:109; 126).

28 Tydens inisiasie (sien voetnota 34) word die woord *mphatho* gebruik om na die groep dogters (en seuns) te verwys wat in afsondering gehou word. *Mphatho* beteken groep. Al die dogters in hierdie groep is dieselfde ouderdom - ongeïnisiëerde dogters (*mathumaša*) wat die bergskool (sien voetnota 34) moet deurloop om 'n geïnisiëerde (*mothepa*) te word om sodoende volle status van volwassenheid (*kgarebe*) te bereik (Mönnig, 1967:126; 128).

29 Meisies verwys in hierdie konteks na dogters wat nog nie geïnisiëer en as volwassenes in die gemeenskap ingelyf is nie. (Sien voetnota 34.)

1 So maak haar hart as dit intensief klop,
 2 terwyl 'n ligte windjie van vreugde teen haar bors aanwaai.
 3 Letlaka aanskou dit aandagtig...
 4 Hy verstaan duidelik wat hier gebeur het...
 5 Hy beveel MmaMorati om die baba te laat drink.
 6 Toe MmaMorati haar bors uithaal...
 7 vind die baba dit per toeval en stoot dit met die neus.
 8 Die baba soek naarstigtelik na haar bors soos die kalf na die spene van 'n koei,
 9 soos wanneer die koei terugkeer van die groen weivelde
 10 met die uier wat loshang, die spene soos vingers,
 11 ³⁰soos vingers van 'n mens wat wys waar 'n slang hier in die pad geloop het
 12 en toe soek die baba die bors en vind dit;
 13 hy vat dit met dun vingers vas
 14 en steek dit in sy mond en drink...
 15 en toe drink die baba, hy drink...
 16 die baba blaas genoeglik deur sy neusgate, hy knip sy oë,
 17 hy skud homself om gemaklik in MmaMorati se hande te lê;
 18 hy skud homself om weg te skuif van die warmte van haar bors
 19 en toe drink die baba, en toe drink hy...!!
 20 ja, en toe drink die baba tevrede en met bevrediging.
 21 Toe daar 'n bietjie slym uit die baba se neusgate kom,
 22 knyp MmaMorati dit met haar vingers vas,
 23 sy pers die neusgaatjies saam sodat die slym uitkom,
 24 en toe vee MmaMorati dit mooi af,
 25 sy vee dit mooi met haar velvoorskoot af.
 26 Want werklik, as daar iets is wat die hart van die voorvaders laat klop,

30 Daar word nooit met net die voorvinger na 'n voorwerp gewys nie, maar met al vyf vingers. Wanneer daar op die vingers getel word, word sewe op die indeksvinger van die regterhand getel – die vinger wat gebruik word om na toordery te wys (Mönnig, 1967:113).

1 is dit in jou hande, vrou, dit waarop jy trots is.
 2 Gister het jy skreeuend in die kraamhut ingegaan
 3 jy kon dit nie sien nie... vrou!!!
 4 Waarvoor sou jy jou ontstel?
 5 Waarvoor sou jy vlug, vrou?
 6 Die kindertjies van die voorvaders word opgepas
 7 ³¹waarheen sal jy gaan as die dood jou kom haal,
 8 wanneer jy trots is op dit wat die voorvaders gegee het!!!
 9 Sy hou hom vas, MmaMorati, sy hou hom mooi vas!
 10 Sy hou hom met ligte blydschap vas,
 11 met 'n effense opwelling van die gemoed,
 12 met 'n opwelling van die gemoed en bewing van die liggaam!
 13 Letlaka is verbaas toe hy hierdie gebeure aanskou.
 14 "Wat is die geval met hierdie kind?
 15 Sy ma lê dood in die kloof.
 16 Ons weet dat 'n baba in staat is om sy ma te herken,
 17 en hoe is dit dat hierdie kind nie weet
 18 dat dit nie sy ma is nie!!!"
 19 Letlaka beskou die kind met verbasing.

31 Die letterlike vertaling van die spreekwoord **go tšewa ke phiri** is **om deur die wolf gevat te word**. In Noord-Sotho is spreekwoorde en idiome veral gerig op diere: die konnotasies wat aan sekere diere geheg word, die eienskappe van diere, asook hul gebruike en lewenspatrone (Bezuidenhout, 1981:5). Die betekenis van hierdie spreekwoord is **om te sterf**.

1 ³²Hoe is dit dat ³³MmaMothei en haar kind na die kraamhut geneem kon word,

-
- 32 MmaMothei se baba moes misvorm of doodgebore gewees het. Die stat is met voorbedagte rade ingeval en in die proses is haar baba met MmaMorati se baba omgeruil sodat dit gelyk het asof MmaMorati se baba misvorm of doodgebore is. Misvorming is 'n skande by die Noord-Sotho. Direk na geboorte word medisyne aan die ma gegee om die baarmoeder te reinig en die nageboorte af te bring. Die nageboorte word in 'n kleipot gegooi wat vol water is. Indien die kind misvorm is, met die voete eerste gebore word of met tande, word die baba in dieselfde kleipot verdrink (Mönnig, 1967:101).
- 33 'n Seremonie, die *rela maina*-seremonie word gehou om name te gee waartydens baie bier gebrou word en 'n bees geslag word. 'n Persoon word 'n nuwe naam gegee met die vernaamste veranderinge in lewe: tydens geboorte, toetreding tot die groep aan vaderskant of tydens inisiasie in die stam. Tydens die *rela maina*-seremonie staan die seuns en dogters afsonderlik in twee rye volgens hul rang. Drie persone staan langs mekaar aan die voerpunt van die rye seuns en dogters. In die middel van hierdie groep staan 'n senior manlike persoon wat geëer word vir sy dapperheid en werkwyer. Aan sy regterkant is 'n vrou wat goed bekend is met die verskillende prysliedere wat met elke naam geassosieer word. In haar hande hou sy 'n kalbas met bier. Aan die linkerkant van die middelste persoon staan die persoon na wie die kind vernoem word, of sy/haar verteenwoordiger indien die persoon na wie die kind vernoem word al oorlede is. Hierdie persoon hou die lewer van die geslagte bees in sy/haar hande. Hierdie persoon word vervang met die volgende verteenwoordiger soos wat 'n naam aan elke kind gegee word. Elke kind tree vorentoe om benoem te word, terwyl die persoon aan die linkerkant die naam aan die middelste persoon noem. Die vrou aan die regterkant neem 'n mondvol bier en sprinkel dit oor die kind se kop. Die persoon aan die linkerkant byt dan die lewer en daarna die kind op die voorkop. Die middelste persoon sal dan die kind se naam uitspreek en die vrou aan die regterkant sal dan die toepaslike pryslied opsê. Uit die naam *MmaMothei* kan afgelei word dat sy die vrou is wat regs van die middelste persoon is en wat die prysliedere opsê. *Mothei* is afgelei van die werkwoord *go rea maina* wat naamgewing beteken. Persone word dikwels 'n naam gegee na aanleiding van 'n eienskap wat met daardie persoon geassosieer word (Mönnig, 1967:103, 105-106).

1 die kraamhut van Mokutu se plek?
 2 Hy besef dat die baba wat hy hier sien
 3 nie die baba van MmaMothei se werf kan wees nie...
 4 Die rede waarom hulle hier in die geheim van die ³⁴bergskool gebring is,
 5 was net om die kind van die stat te versteek,
 6 om die kind by die grot van die dolosse van die plek van Mokutu te versteek.
 7 Hierdie gedagte van hom maak meteens die saak duidelik:
 8 As hierdie kind aan die bors drink,
 9 as sy hart ongebonde is,
 10 as sy vingertjies regtig oopvou,
 11 as hy die bors instinktief soek,
 12 as hy 'n bietjie knieserig is, maar nie hardop huil nie,
 13 as hy alles soos gewoonlik doen,
 14 soos kinders se gewoonte is;
 15 ja, waarlik, as hy alles uit gewoonte doen,
 16 kan hierdie nie die kind van MmaMothei wees nie,
 17 is hierdie die kind van Mokutu se plek,
 18 Dit is die kind van die groot geheime van die bergskool van die plek van Mokutu
 19 dit is hy wat die mans niksvermoedend en rustig in die nag laat slaap het.
 20 Hulle het nie eers die besef gehad van die ellende wat kom nie,
 21 Die kennis het by hulle ³⁵geneeskundiges ontbreek,

34 'n Skool op 'n afgeleë plek in die berge (ook die inisiasieskool genoem) waar seuns en dogters opgelei word in die tradisionele stamgebruike en towery en waar geslagsvoorligting aan hulle gegee word. Nadat hulle die inisiasieskool suksesvol deurloop het, word hulle in die volwasse gemeenskap opgeneem. Hulle is nou volwassenes wat in die gemeenskap ingelyf word (Mönnig, 1976:107-128).

35 Die Noord-Sotho dokter (*ngaka*) is, met die uitsondering van die profete, 'n manlike persoon. Dié beroep word gewoonlik van die vader na die seun oorgedra. Dit is egter nie 'n voorvereiste nie. Die Noord-Sotho toordokter gebruik verskeie metodes van, onder andere, voorspelling, waarsêery en genesing van

1 hulle het nie 'n besef gehad van die onheil wat kom nie.
 2 Kan dit wees dat party dokters bang was om te praat?
 3 Kan dit wees dat party ³⁶voorspellers hierdie dinge gesien het?
 4 Kan dit wees dat party bang was om Mokutu hartseer te maak?
 5 Die mense van Mokutu het nie geweet van die groot dinge wat kom nie;
 6 of kan dit wees dat hulle dit regtig geweet het?
 7 Het hulle geweet van die koms van die vyand?
 8 Toe hulle gekom het na die stat van die voorvaders,
 9 het hulle gekom om die stat van die nageslag van die voorvaders in te val
 10 die nageslag van die swart volke
 11 kinders van die plek van Mokutu...,
 12 hierdie kind is hulle s'n.
 13 Letlaka weet hierdie dinge!
 14 Hy weet hierdie dinge sonder dat iemand hom dit vertel het
 15 Met die insig van 'n gevorderde leeftyd
 16 Met pyn in die hart en swakheid van die liggaam
 17 Met eer aan die voorvaders en die liefde van ouerskap
 18 Letlakaduma weet hierdie dinge,
 19 Hy weet hierdie dinge sonder dat iemand hom dit vertel het.
 20 Hy ken die geheim van die lewe,
 21 Hy ken die slak, hy ken die skilpad,
 22 Hy ken die kewer, hy ken die krimpvarkie,
 23 Die goedjies loop almal met hul huisies op die rug;

siektes, waarvan die algemeenste die gooi van dolosse is (sien voetnota 16) (Mönnig, 1967:80,95).

- 36 Profete - hoofsaaklik vroue - wat voorspellings doen deur direkte kontak met die voorvadergeeste. Hulle bestaan hoofsaaklik in uitgeworpe geeste wat besit van mense geneem het. Daar word gesê dat hierdie geeste (*malopo*) deur die voorvadergeeste of hekse gestuur is. Deur spirituele kontak met die bonatuurlike wêreld word hulle bewus gemaak van die wense van die geeste wat hulle moet bevredig (Mönnig, 1967:87).

- 1 Hy onthou die les van die ousmans wat lui:
- 2 As jy 'n geheim bewaar, sal die geheim jou ook bewaar.
- 3 Hy weet hierdie is dinge waaroor daar nie gepraat word nie,
- 4 dit word nie vir die kinders van vandag vertel nie.